

РУЗИ ҚОДИРИЙ

ҒУРУРИМ

*Шеърлар,
балладалар,
достонлар*

**Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1978**

К 53

К $\frac{70403 - 19}{352 (06) - 78}$ 37 — 78

ШЕЪРЛАР

Даъват

Жаҳолатда қотиб ухлаб,
Разолатда инграб, йиғлаб,
Аросатда бағрин тиглаб,
Қайғуга ботган миллатим!

Босқинчига қарам бўлиб,
Юрак-бағри қонга тўлиб,
Гул очолмай, бевақт сўлиб,
Топталиб ётган миллатим!

Хонумонин ётлар талаб,
Ғанимлардан шафқат тилаб,
Узин-ўзи хор-зор айлаб,
Қадрин унутган миллатим!

Чор-атрофингга боқсанг-чи,
Тахтларга лаънат тақсанг-чи,
Золимларга ўт ёқсанг-чи,
Озодлик кутган миллатим!

Курашда эркинг, роҳатинг,
Ҳуқуқ, фаҳринг, фароғатинг,
Жасур бўл, келур омадинг,
Қўзғал, кураш, эй миллатим!

Қашқар-Урумчи, 1945

Ҳаёт йўлида

Қайга боқсам, ҳукмрон зулмат,
Қумлар босган ҳикмат булогин.
Устма-устлаб ёгади кулфат,
Вайрон этиб ҳаёт ўчоғин.

Маърифатнинг чашмасин излаб,
Талпинаман қуёшга томон.
Эрк тонгининг жамолин кўзлаб,
Интиламан шафаққа ҳамон.

Созим қалам, куйим ҳур ҳаёт,
Шод, бахтиёр яшамоқ — орзум.
Эрқдан ёзсам, дейман, кенг қанот,
Озод парвоз истайман ҳар зум.

Фидойиман эркин дам учун,
Тўйиб, тўйиб олсам ҳур нафас,
Мақсадимга етардим бутун,
Ушаларди дилдаги ҳавас.

Гул унарди қизил қонлардан,
Қурбонларнинг руҳин қилиб шод.
Эл бурканиб шаъну шонлардан,
Чўмиларди нурга умрбод.

Мен уларни курашда кўрдим,
Ушалмаскан курашсиз тилак.
Охир кураш йўлига юрдим,
— Кураш!— дея буюргач юрак.

Урумчи, 1946

Янги дунё

Октябрь қуёши сочди порлоқ нур,
Яшнар йигирманчи аср баҳори.
Озодлик барқ урди, яшар эллар ҳур,
Қўлдаги эрк бўлди эл ифтихори.

Мазлумлар кўнглини айлаб чароғон,
Мажруҳ дил мулкини эрк қилди обод.
Шу қуёш нури-ла йўл топган инсон
Бахтиёр умрдан миннатдор ва шод.

Октябрь нуридан чекинур буткул
Зулм ҳам, зулмат ҳам мисли бир кўлка.
Элларга саодат асри тутди гул,
Бу нурда йўл топар ҳар эл, ҳар ўлка.

Инсонлик шарафин берган Октябрь,
Башарга қуёшдир яшнар ва балқир,
Эрк топган миннатдор ундан бир умр,
Диллардан ювилур ўтмишнинг талхи.

Октябрь кашф этди янги бир олам,
Ҳар қалбда дўстликнинг туйғуси жўшди.
Миллионлар қатори уйғур халқи ҳам
Башар тақдирига тақдирин қўшди.

Ғулжа, 1948

Келди

Озодлик, тенглик ишқидан
Гуркираб нидо келди,
— Ҳуқуқинг қўлга олгин! — деб
Жанговар садо келди.

Турди тонгни кутмоққа,
Барча кекса, барча ёш.
Олтин шафақ қучоғидан
Алвон бир зиё келди.

Эй баҳор, кутган баҳоринг
Еллари кўксинг сийпаб,
Ғамгин кўнглинг чоғ айларга
Бугун чин даво келди.

Ғулжа, 1949

Имзо¹

Қурмоқ ҳам яратмоқ фикру ўйимиз,
Тинч турмуш ва меҳнат аҳдимиз ҳар дам.
Жаҳонга эрк тилар порлоқ куйимиз,
Сафимиз метиндир, сафимиз бардам.

Эл бахтин қўриқлаш биз учун одат,
Бахтиёр туйғулар юракда жўшар.
Кимда-ким истаса эл учун офат,
Ўзи қазган чоҳга бир куни тушар.

Тинчлик учун эл чекди имзо,
Қонли жанг арвоҳи чекинур биздан.
Тинчликни кураш-ла этурмиз барпо,
Ер юзи яшарур меҳнатимиздан.

Меҳнаткаш эл қўйган ушбу имзода
Кўринур элларнинг тинчликка аҳди.
То тирик эканмиз нотинч дунёда
Асраймиз инсонлар иқболин, бахтин.

Қашқар, 1951

¹ 1951 йили Шарқий Туркистонда урушга қарши оммавий имзо йиғилган.

Саломнома.

Бу кун Май.
Дўстларни қутлаб юракдан,
Узоқдан қўл силкиб йўллайман салом!
Баҳор байрамингиз бўлсин муборак,
Сизга, келажакка чексиз эҳтиром!

Сизларга тутай деб, отланиб атай,
Нафис гуллар тердим дўстлик боғидан.
Бир қўлда гулдастам, бир қўлимда май,
Қадаҳни тўлдирдим бахт булоғидан.

Ана, ҳар қитъада яқдиллик куйи,
Жамики заҳматкаш айтмиш баробар.
Озодлик, тенглигу бирдамлик ўйин,
Довруғин етказмиш фазога қадар.

Жигардош, қўлдошмиз биз меҳнат аҳли,
Иноқлик созини чертамыз мудом.
Доллар малайлари қақшаб ўлгуси,
Ижодкор инсонга бир дунё салом!

Истиқбол чўққисин яратувчимиз,
Ҳар лаҳза азиздир, ҳар лаҳза қутлуғ.
Худди Май тонгидек порлоқ эртамыз,
Қардошлик завқига дилимыз тўлиқ.

Тошкент, 1958

Ёшлик

Ёшликнинг қудрати порлар қуёшдек,
У жўшқин, ёлқинли дилларга чирой.
Камолот йўлида қанотли дастур,
Қудратга, ғайратга, энгишларга бой!

Юксалиш кўкида ёшлик гурури
Узлуксиз парвозда, ошар манзиллар.
Умрни муроддан-муродга чорлаб,
Чўққидан-чўққига очади йўллар.

Соат ўз йўлини бир айлангунча
Ёшлик коинотни минг бора кезар,
Ёшлик бўстонида очилган гунча
Лаб очган гунчадан ҳаёт безанар.

Ғолибдир шу ёшлик, қодир ҳар ишга,
Ойга қўл узатса етади шаксиз.
Унга тенг келолмас ҳеч қандай қувват,
Унинг куч-қудрати, шиддати чексиз.

Ҳатто уммонларни чайқаб олгуси
Ёшликнинг гурури,
Ёшлик қудрати.
Эльбрусдек мағрур,
Осмондай улуг
Унинг жасорати, унинг ҳиммати.

Тошкент, 1960

Мактуб

Эй Қашқар — она мақон, унутмайман!
Чиқмайсан эсдан ҳеч он, унутмайман!
«Унутма», дейди виждон, унутмайман!
Чиндир бу аҳду паймон, унутмайман!
Дил шундай берар фармон, унутмайман!

Севаман қатор раста, гузарингни,
Ипагу гилам ёйган бозорингни,
Ранго-ранг гулларингни, гулзорингни,
Гулзоринг соҳибкори, узорингни
Унутсам, дема инсон, унутмайман!

Ортишнинг анжирлари, мураббоси,
Бешкарам ҳусайниси, чарослари,
Файзобод оқновоти, бол кўкчаси,
Қарғалик олмалари, гилослари
Ўйнимдан кетмас ҳамон, унутмайман!

Бунда бол есам, болинг эслаб доим,
Беҳудуд боғларни сайр этган чоғим,
Сен томонда хаёлим, жон қулоғим,
Сендадир киндик қоним, эй ардоғим,
Унутсам, дема ўғлон, унутмайман!

Улуғлар дўстлик ишқин қўлимда соз,
Дўстлик деб сўзим очсам, янграр овоз,
Мен юрган йўлларда гулдан пойандоз,
Куйларим дўст юртида эгар парвоз...
Кўзимда тиниқ осмон, унутмайман!

Тошкент, 1962

Фаргона

Тоғларинг эслатди юртимнинг тоғин,
Чексиз далаларга тўймасдан боқдим.
Шому саҳарлари кездим қучоғинг,
Ёрим сочларига чечаклар тақдим.

Бир боқсам далангга ёйилган гилам,
Бир боқсам бағринг нур чайқалган уммон.
Олам сарвари ҳам ҳарорат билан
Жамолингга мафтун нур сочар шодмон.

Ҳамзаобод сувини шимирганимда
Бир лаҳза ёшариб кетгандай бўлдим.
Фаргона, ўт меҳринг жўшди қонимда.
Меҳру муҳаббатинг сийнамга тўлди.

Фурқатдай шоирни яратган ўлка,
Мунча ҳам кўркамсан, мунча ҳам дилбар.
Ёркентда номингни қўймади тилдан
Шоир энг охирги нафасга қадар.

Гўзал хислатингни айтай қайсисин,
Бағрингда лиммо-лим оқар саховат.
Дилим амри билан ўқидим таҳсин,
Бошингда нур сочиб порлар саодат.

Она юртим, она шаҳрим меҳридек
Меҳринг юрагимда, чаламан созим.
Иссиқ бағринг худди онам бағридек,
Қўлларим кўксимда, қиламан таъзим!

Фаргона, 1963

Кез

Юр, васл гуллар аро,
 Гулёристон ичра кез.
Гул каби диллар аро,
 Дилбаристон ичра кез.
Гунчага боқ, гулни тақ,
 Лабингга бос гул баргини,
Қучогида лим-лим наво,
 Баҳористон ичра кез.
Бунда ҳасрат, қайғу йўқ,
 Қувонч ҳоким ҳамиша,
Етти иқлим маҳлиё
 Боғу бўстон ичра кез.
Муҳаббат торин чертган,
 Садоқатни яшнатган,
Жонга-жон пайванд этган
 Аҳду паймон ичра кез.
Ғазалхон бу Қодирий
 Ўргилар иқболидан,
Қўшиқ тўла, куй тўла
 Бу гулистон ичра кез.

Тошкент, 1965

Қалбим

Бошларда бахт қуёши мангу
Ҳовуч-ҳовуч сепеди ёғду.
Дилда лим-лим туйғулар эзгу,
Ҳар лаҳзани қутла, дер қалбим.

Кундузларнинг нурли камолин,
Оқшомларнинг ойдин жамолин,
Эрталарнинг азиз висолин
Мадҳ этай, деб шўх тепар қалбим.

Меҳнат аҳлин маслакдошлигин,
Яхшиликка тилакдошлигин,
Бир-бирига юракдошлигин
Чўнг-чўнг дoston қилгин, дер қалбим.

Фармонларинг адо этурман,
Ғунчаларга ғазал битурман,
Юрт ишқида ёниб ўтурман,
Аҳдим аҳддир, ишон, эй қалбим.

1964

Умрим баҳори

Мардлигим пойдори,
Умрим баҳори,
Севгим чўлпонидай чақноқ ёшлигим.
Қўшиқлар янгроғи,
Жарангдор тори,
Оловдек гуркироқ,
Қайноқ ёшлигим.
Улим-ла олишдим,
Унга тик боқдим.
Ёшлигим андуҳни билмай ўтди ҳеч!
Йилларим,
Кунларим зафар-ла доим,
Курашда тобладинг, шонга чорладинг,
Истиқбол йўлидан бошладинг дадил.
Қатралардан буюк уммон ясадинг,
Ҳар ишга сен ўзинг қодиру қобил.
Сендан меросдир бу кулгум, кулганим,
Ҳасрату надомат куйларимга ёт!
Сенда кўрганларим, сенда билганим,
Сенда муродимдан ёзолдим қанот!
Мардлигим пойдори, умрим баҳори,
Ишқим дарёсидай тошқин ёшлигим.
Қўшиғим қайноғи,
Метин бошлигим
Қалбим туғенидек жўшқин ёшлигим.

Тошкент, 1966

Торим¹

Кезиб Торим водийсини,
Бўйлаганман Торимни.
Чертиб торим торларини,
Тўкай дилда боримни.
Териб сўлим чечагини,
Сайр этаман қучоғини,
— Унутма!— дер юрагим,—
Гавҳар сочар булоғини,
Унда киндик қонимдан
Унган лола сеҳри бор.
Жой олган жон-танымдан,
Учмайдиган меҳри бор.
Торим, Торим, Торим-эй,
Витилмаган достоним,
Сира тушмас тилимдан
Қашқар, Ёркент — бўстоним.
Соғинчлардан қалбимда
Зўр аланга умрбод.
Қандай чиқсин эсимдан,
Юрсам, турсам қилгум ёд!

1966

¹ Торим — дарё ва vodiё номини
Ташкент вилоятининг
Ташкент вилоятининг

Чертмасин

Аҳдида бор чертсим торим,
Аҳди ёлгон чертмасин,
Нурдек тоза умрим созин
Дили хуфтон чертмасин.

Ҳамнафас куйлар жаранглаб
Хирад аҳлин хуш этар,
Дил ипингни дилга боғла,
Дилни ҳижрон чертмасин!

Мамнуният базмидир бу,
Менга ёндаб чал созинг,
Таралсин шўх оҳанглар,
Сира афгон чертмасин!

Ловулар жисмимда ҳар дам
Аҳду паймон чўғлари,
Садоқат ёнган юракни
Нопок виждон чертмасин!

Кел, яқин кел, Қодирийга
Жўр бўлиб айт қўшигинг,
Бахтиёрлик дамлари бу,
Асти армон чертмасин.

Тошкент, 1966

Дўстлик

Қалблар туташ, қадам ёнма-ён,
Манглайда ҳур қуёш ёғдуси.
Бирдамликдан ёшариб жаҳон,
Ушалмиш дўст диллар орзуси.

Дунё узра Ленин офтоби,
Давримизда қардошлик фахри.
Қўлимизда дўстлик қитоби,
Умримизда ҳамдамлик муҳри.

Бодан токи фазога қадар
Ҳамдардликдан яралган нафас.
У-ла зафар устига зафар,
Ундан шараф сира аримас.

Куйимизда шодлик, омонлик,
Унга дўстлик бағишлар парвоз.
Юракларда тўла шодонлик,
Янграр бетин муштарак овоз.

Тўйимизда ҳамдамлик кўрки,
Дўстлар бирга бахш этган неъмат.
Дастурхонда баҳамлик кўрки,
Ҳаммада бир истагу ният.

Ҳамнафаслик маскани бу юрт,
Қучоғида иноқ йигит-қиз,
Вужудида сўнмас буюк ўт,
Аҳилликдан оташ сочар кўз.

Жону тандан мададкор, қўлдош,
Оға-ини бирига бири.
Курашларда айрилмас йўлдош,
Бир орзу деб яшайди бари.

1968

Олқиш

Ўзгартириб чўллар тусини,
Зар чайқалар уммон яратдинг.
Шуълаларга буркаб ҳуснини,
Тоғларга тенг хирмон яратдинг.

Пахтакорим, шу диёримиз
Ғурури — бу сенинг ғуруринг.
Улғаймишдир ифтихоримиз,
Эллар бўйлаб кезмиш суруринг.

Давримизнинг пешонасида
«Оқ олтин»нинг нури бор, бешак.
Умримизнинг нашидасида
Зафарингнинг кўрки бор, бешак.

Тиниқ тонгдек оппоқ юзларда
Сен бахш этган нурни кўраман.
Муҳаббатинг ёнган кўзларда
Умри боқий ғурур кўраман.

Шу боисдан ўзингга атаб
Дил қатидан мен ҳам дур тергум.
Созим чертиб, қалбим бағишлаб,
Бисотимда боримни бергум.

Тошкент, 1969

Ёруғ бир айём

Қўшилди, эш бўлди умрга умр,
Қадам қўйди яна ёруғ бир айём.
Ҳаммада янгича тафаккур, шуур,
Тилда ҳам, дилда ҳам табрик, эҳтиром.

Ҳар лаҳза бўйнига жавоҳир тақиб,
Ҳар кунни узатдик чўнг манзилларга.
Ҳар дам бисотини тўлдириб шондан,
Шараф-ла уладик йилни йилларга.

Азалий музаффар, яратувчи биз,
Замонлардан замон ясаш бизга хос.
Дунёдек боқийдир сўнмас умримиз,
Бахтимиз мангудир, порлоқ беқиёс.

Вужудларда кезар шодлик тўлқини
Эртанги зафарлар жамолин кўриб.
Оқар қалбга янги зиё ёлқини,
Диллар яшнар унинг нашъасин суриб.

Эй дўстим, янги кун куйин баланд айт,
Шодликлар устига қўшилсин қувонч.
Муродини қучсин ҳар софдил одам,
Ҳаётга нур бўлиб эшилсин қувонч.

Қўлдаги шу олмос қаламим билан,
Ўтли шеърим билан, илҳомим билан
Курашгум, юксалсин дея одамзод,
Тилагим — бахтиёр бўлсин одамзод.

Қўшиқ

Қўшиқ билан туғилдим,
Қўшиқсиз яшолмайман.
Куйлаб улғайдим, тўлдим,
Куйлаб, қувнаб яйрайман.
Куйдир асли дил рози,
Ҳамдамликка чорлайди.
Хуш ҳислар-ла парвози
Худди нурдек порлайди.
Унда ишқим, иродам,
Эътиқодим, саботим.
Қўшиқ — ёруғ пешонам,
Қўшиқ — темир қанотим.

Тошкент, 1971

О в о з

Боғларни кез, тоғлар ош, учқур овозим,
Муҳаббатим, меҳримни сўйловчи розим.
Қалбимни оч, борим айт дўсту ёрларга,
Юзи тонгдек, ёниқ дил, аҳди борларга!
Дурлар тердим, дурларим сочай йўлига,
Гулдасталар ростладим, тутай қўлига.
Тунлар бедор айлади хаёли, меҳри,
Шунча кучли бўларму соғиниш сеҳри!
Бу гулшандан сўлмас гул териб тутарман,
Шод бахтимдан илиниб дoston битарман.
Боғларни кез, тоғлар ош, учқур овозим,
Ёру дўстлар кўнглин чоғ этгил, дил созим.

Тошкент, 1972

Офтоб — сиз, деҳқон

**Мўъжизакорларим, мард, жасурларим,
Жангингиз авж олмиш соатма-соат.
Алқад норларим ва мағрурларим,
Сиздандур юрдаги саховат, омад.
Баракалла Сизга, ҳорманг бир умр,
Офтобдай мунаввар босган йўлингиз.
«Оқ олтин» нуридир бу барқ урган нур,
Унинг ижодкори қадоқ қўлингиз.
Шу боис қалбимни тинчитмас бир зум
Яловдор меҳрингиз, сиз уйган хирмон.
Шаънингизга мудом қўшиқлар айтгум,
Саховатда гўё офтоб — Сиз, деҳқон.**

1972

Ҷар тола

Ҷар тола олтиндан ризқ олур умрим,
Ҷар тола мағзидан улғаяр бахтим.
Ҷар тола нурида тобланар меҳрим,
Ҷар тола зардандир кулгум, чоғ вақтим.
Боқсам, ҳар толада ғурур, фароғат,
Пахтакор умридек вазмину қайноқ.
Манглай тер аксида порлар саодат,
Барига пойдордир бу сахий тупроқ.
Бу диёр шарафин буюк мезони
Ҷар тола нафидан яралмиш, бешак.
Дунёни лол қилган шавкати, шони
Тагин ҳар толадан таралмиш, бешак.

1973

Садоларим

Орзуларим, имон, иродам,
Муҳаббатим, ғазаб, нафратим,
Жабҳаларда нидо, даъватим,
Садоларим, сизда бўлмиш жам.
Оташ бўлиб ёвни ёқдингиз,
Солишдингиз разолат билан.
Ажалларга қарши оқдингиз,
Олишдингиз мусибат билан.
Зулмат бағрин ёриб учдингиз,
Оппоқ тонглар зиёсин чорлаб.
Шон қучдингиз, шараф қучдингиз,
Олисларда суздингиз порлаб.
Гоҳ учқурсиз, гоҳида вазмин,
Қуёш силар заррин кафтида,
Тирикликка маскан бу замин
Сизни тоблар мангу тафтида.

Тошкент, 1976

Ҳайкал

Дўстим, замонага қурамиз ҳайкал,
Олам тургунича кулиб тургудек.
Шуълалардан унга берамиз сайқал,
Қуёшдек безавол ёруғ бергудек.
Дарёлар кучи-ю, денгиз гавҳари,
Тоғлар хазинаси, салобати ҳам,
Қир-дала бойлиги, сепию... бари
Бу ҳайкал бастида бўлур мужассам.

1973

БАЛЛАДАЛАР

Саторим

I

Нечун бунча мунгли, дардли янграйсан,
Нега бунча фиғон, ғаму надомат?
Нечун бунча юрак-бағрим тирнайсан,
Нега бунча зорлаб, чекасан ҳасрат?

Сўзла, эй саторим, тарихинг бир-бир,
Нечун садоларинг бунчалар хаста?
Кўнглим тубига мунг тўлдирдинг, ахир,
Чулғандим шу топда ҳазин нафасга.

Ё қадим ўлканинг қадим жавҳарин
Йўқотган маънос кун доғин сўйлайсан!
Айтсанг-чи, дардларинг тегин, боқсин,
Ё кўҳна тарихни эслаб куйлайсан?..

Нечоғли битмас дард тўкади торинг,
Ё ўтмиш зорининг садоларими?!
Бунча дод-фарёдлар чекади торинг,
Ё даҳшат фожиа нидоларими?!

Тингласам, шунчалар оғиру ғамгин,
Минг йиллар дардини ифода қилмиш.
«Ўн икки мақом»нинг мазмуни, вази
Сасларинг аксида намоён бўлмиш.

Ё кўҳна хароба Тахтимақонга
Ачинган ҳолларнинг ифодасими?

Ё ўтга ташланган Қодирмавлонга¹
Тутилган мотамнинг нишонасими?

Ё ипак диёри бой берган бахтин,
Қадрию қимматин қайғусими бу?!
Минг афсус, йўқотган ҳикмат, ҳунарин,
Чашмали санъатин қайғусими бу?!

Вабони енголган Чистон Илкбек
Хотираси учун инградингми ё!
Ё аллома Маҳмуд Кошғарийдек
Устодни ёд айлаб янградингми ё!

Оҳангдош тугёнинг кўкларни тутмиш,
Буткул жаҳон сокин тинглайди гўё.
Танларни япроқдек бир-бир титратмиш,
Унга ҳамоҳангдай елади сабо!

Нега таратасан мотамсаро куй,
Сасларинг намуноча гамгин, дил эзар!
Юрагимдан сиртга йўл олди бир ўй,
Шоҳидлар жаҳонни бетиним кезар.

Ё юртда эрку бахт учун жон берган
Жанговар Ифорхон² эсга келдими?
Эл хўрлигин излаб мардлик гул терган
Курашчан севгиси ҳукм қилдими?

Ё жасур қўшиқчи Нозигим³ руҳи
Сени асир қилиб олганми, айтгин!

¹ Қодирмавлон — XIV асрда яшаган буюк олим.

² Ифорхон — XVIII асрда хитой босқинчиларига қарши курашган қўшинларнинг саркардаси.

³ Нозигим — XIX асрда ўтган машҳур исёнкор қўшиқчи.

Ё қўрқмас Мойимхон¹, Гуламхон меҳри
Кўксингга битмас дард солганми, айтгин!

Ё исёнкор Саид новча²ни ёдлаб
Куйланган хотирот оҳангларми бу!
Қурбонлар онаси тилидан додлаб
Тўқилган муножот оҳангларми бу!

Бунчалар инграйсан авжигга чиқиб,
Ё ўлмас Муталлиб кўчган кунми бу!
Хатто ҳар пардангдан иссиқ ёш тўкиб
Инглайсан, мусибат қучган кунми бу?!

Ё доно Аҳмаджон Қосимий³ учун
Бағридан ўртанган халқнинг оҳими?..
Аҳмаджон меҳрини сингдирган бутун
Уйгуристон элин дод-фарёдими?..

Ёпирай, кўксингга сиққандир қандоқ
Бу алам, бу қайғу, бу мунг дарёси!
Жаҳон, жаҳонча дард тўкасан ҳар чоқ,
Сасингдан яралмиш ҳазин дунёси.

II

Бас энди, зорланма, эзма дилимни,
Жўшқину ўйноқи янгра, саторим.

¹ М о й и м х о н — XIX асрда ўтган машҳур саркарда.

² С а и д н о в ч а — XI асрда ўтган исёнкор.

³ А ҳ м а д ж о н Қ о с и м и й — 1944 йилдаги инқилоб раҳбари.

Хаста куйларга кўп бурма тилингни,
Жарангдор оҳангда сайра, саторим.

Қачонгача маъюс, ғамгин инграйсан,
Қувноқ садоларда янграш чоғинг бу!
Қачонгача қисмат дейсан, йиғлайсан,
Қисматни ўзгартиб сайраш чоғинг бу!

Бу замон бошқача, мазмуни шодлик,
Мамнуният куйин куйлашинг лозим!
Кунимиз, дамимиз бир-бирдан тотлик,
Буни қувонч билан сўйлашинг лозим.

Боқ ана, дутору дўмбира уни —
Бир-биридан қайноқ, ғоят шўх, ўйноқ.
Қўмуз, тор ҳам мағрур янграр кун-туни,
Хуш наво таратар, шунчалар қувноқ.

Сен ҳам шўху жўшқин оҳангларга кўч,
Ҳазин садоларинг тўхтат, саторим.
Иштиёқ устига иштиёқлар қўш,
Эй, қадимдан олам тилида борим.

Торимнинг бепоён бўйида жўшқин
Янграган навоинг эшитсам, дейман.
Или оқимидек ҳамиша тошқин
Ҳайқириқ садоинг эшитсам, дейман.

Шодликка чўмилсин куну тунларинг,
Шодон овозларинг нурдек таралсин!
Тилайман ғам-мунгдан озод унларинг,
Тянь-Шань ёқалаб авжига олсин!

Гуркироқ пардага кўчгил, саторим,
Шод сасингга тўлсин уйғур диёри.

Хушнуд куйинг кутиб ошди хуморим,
Мен каби хумордир дўстларнинг бари.

Шодлик тўк, қувонч тўк ўйноқ куй билан,
Лениннинг замонин этгил тараннум.
Давримни ардоқла янгроқ куй билан,
Истиқбол жаҳонин этгил тараннум.

Қатра ёш

I

Ҳалигача кетмас қулоғимдан, о,
Марҳума онамнинг ингроқ садоси.
Босқинчи феълидан қиларди огоҳ,
Қатра-қатра ёши, дилин нидоси:
«Ёвлар истибдоди қақшатди беҳад,
Қуллик зақжирида боғлади маҳкам!
Юртимизга ундан ёғмиш мусибат,
Йўлимизда жаллод қадам-бақадам.
Бунча шўрпешона бечора халқим,
Эрки, бахти, фахри қилинган яқсон.
Беҳолдир вужудим, ярадир қалбим,
Бизга қоронғидир қафасдир жаҳон!»
Шу маъно, мазмунни англардим бесўз,
Кўзида йилтирар қатра ёшидан.
Уқардим ким ғаним, ким ғайри, ким ўз,
Дунёни билдирар қатра ёшидан.

II

Уруш ўтин ёққан ёвдан жирканиш,
Хиросимадаги ўчмас жароҳат,
Чилидаги кулфат, ўрташ, ўртаниш,
Ҳанузгача чўзилган қайғу, фалокат,
Уруш харобаси, мусибатлари,
Отадан айрилган етимлар зори,
Ёрдан жудо туллар надоматлари,
Урушўрга лаънат, қарғишлар — бари
Шу қатра ёш ичра аксин кўрсатмиш
Қасамёд, саботу, қаҳру ғазаб ҳам.

Тинчлик орзуларин намоён этмиш,
Қатра ёшда қалқмиш бутун бир олам.

III

Эркидан, инсоний қадру бахтидан
Айрилган кўзларга тикилган заҳот,
Оламдек ғам қалқар қатра ёшидан,
Асира оҳудек кутади нажот.
Надомат аҳлига ташланг бир нигоҳ,
Қароғда парпирар ўчмас қатралар,
Ҳасратига шерик боқсангиз, э воҳ,
Дунё шу қатра ёш янглиғ кўринар.
Азобланган жонлар юзига қаранг,
Қатра ёш излари бағрингиз эзар.
Жудолик доғларин измига қаранг,
Қатра ёш, қатра ёш кўнглини бузар.
Ошиқлар васлини кўрсангиз ногоҳ,
Қатра ёшда иқбол қуёши порлар.
Хайрлашув пайтида туманли нигоҳ —
Маъюс қўш юлдуздай губорли ёнар.
Қаранг, юрт ҳажрида ёнган нигоҳга,
Унда фироқ ўти — қатра ёшсимон.
Боқинг, элга жисми, жони фидога,
Ҳар қатра ёшида борлиғи аён.

IV

Эркию иқболин қучган, беармон,
Қалби нур симирган ҳар бир озод эл,
Юрти ҳур, эли ҳур, дил шод, ҳур виждон,
Истиқбол қўйнида умри обод эл,
Тенглик, ҳамжиҳатлик жангчиси,
Дўстлик биносининг ҳар бир меъмори,

Ҳамкорлик, ҳамдардлик марди, жарчиси,
Мунаввар замоннинг нори, сардори
Кўзин қароғига солсангиз назар,
Унда ҳам қатра ёш ёнар шон янглиғ
Улуғвор эътиқод, маслак акс этар,
Ҳур жаҳон жисмида жону қон янглиғ.

Тошкент, 1975

ДОСТОНЛАР

Қурбон

I

Зимистон аро лопиллайди қор,
Уйдан эшикка чиқмоқ машаққат.
Аччиқ аёздан жон топар озор,
Қора совуқдан тоқ бўлар тоқат.

На ёпинғич бор, на бирор кийим,
— Совқотдим,— дейди Қурбон бечора.
Ғамдийда она ўртанади жим,
Қайғудан дили пора ва пора.

Сўнгра сўзлайди:— Уғлим, яхшиям
Шу қапамиз бор, йўқса нетардик?
Қайси бағритош берарди ёрдам,
Қайси ковакни паноҳ этардик?

Яқин кел, ўғлим, қўлинг бер менга,
Юрагим ўти кўксингга тўлсин.
Совуқнинг заҳри кор қилмас сенга,
Меҳрим жонингнинг қалқони бўлсин.

Душман қўлида асирдир отанг,
Зиндон ичида ётар туну кун.
Сен етим қолдинг, мен тулман, аттанг,
Алам, зардобга дил тўлди бутун.

Олам қоронғу, кўкда йўқ юлдуз,
Ҳар ён ваҳима, даҳшат ичида.
Қуёш уйғониб, бўларми кундуз,
Интиҳо борми зулм кечига?

Яқин кел, бўтам, бағримга ёпиш,
Бағримдан ўзга бир паноҳинг йўқ.
Қиличин қайраб, қаҳр этмоқда қиш,
Кападан ўзга борар еринг йўқ.

* * *

Тонг чоғи учди аччиқ бир фарёд,
Мотам сасига тўлгандай ҳар ён.
— Нечун халойиқ қилар бунча дод?—
Сабабин Қурбон билолмай ҳайрон.

Она сўзлайди;— Черик туфайли
Бизда рўй берар қонли фалокат!
Балки Нисохон ўртанар бу дам,
Турди уйида яна ҳалокат.

— Қонли фалокат дегани нима?
Айтиб берингиз менга, онажон.
Нечун бунчалик даҳшат, ваҳима,
Нима сабабдан қийналади жон?

— Қонли фалокат — ўлим дегани,
Кўрдинг-ку, черик қандай кесар бош!
Кўрдинг-ку, беклар одам қирганин,
Шулар қўлида Маҳмуд бўлди лош.

— Нечун чериклар бундоқ қилади,
Уларга нега қарши турмаймиз?
— Ўғлим, айтганинг бир кун келади,
Эл бу зулмга чидолмас ҳаргиз.

Бугун бўлмаса, эрта уйғонар,
Тўфон қўлгандай, бўрон тургандай,
Душман хонасин бир кун ўт олар,
Қасос лашкари жангга юганда.

Сен ҳам ўшанда энгинг шимариб,
Мардлар сафида кирарсан жангга.
Беку чериклар қочар-ку бир кун,
Бўлар-ку сичқон ини минг танга.

Элингни, мени хурсанд қиларсан,
Ваҳший Тошқози бағрини тилиб.
Зулмат устидан ғолиб келарсан.
Отанг онтини сен адо қилиб.

Ёв завол топса, тугар бу даҳшат,
Кетар кўклардан бу қора булут.
Улғайиб аскар бўларсан албат,
Отанг сўзларин доим ёдда тут.

— Онажон, ҳозир шу қилсак,
Уларни бўғиб, урсак на бўлар?
— Йўқ, ҳозир бўлмас, шошмаслик керак,
Ҳозир кўчага чиққан отилар.

Тун қоронғидир, ҳар ёнда жаллод,
Сабр қил, ўғлон, тонг сочсин зиё.
Элнинг газабин қўзғар бу фарёд,
Улуғ исёнга чорлар бу нидо!

* * *

Ҳовлига чиқар тонгда Тўхтаҳон,
Олов ёқмоққа излайди ўтин.
Ёрдамлашади кичкинтой Қурбон...
Сўнгра ўчоқда бурқийди тутун.

Изгирин аччиқ, тизза бўйи қор,
Қорнинг тагидан чўп излар бола.
Кўкариб кетган, қолмаган мадор,
Гоҳо туртиниб, ўтириб қолар.

Тўхтахон ўтни пуфлар ҳансираб,
Аччиқ тутуни бўғар нафасин.
Ҳўл ўтин ёнмай, этади хуноб,
Кўзни очирмас, буралиб, сасиб.

Соат ўтса-да, ўт оловланмас,
Илимас асло қозонда ёвгон.
Наҳот бугун ҳам нонушта бўлмас,
Наҳот бугун ҳам оч қолар Қурбон?

Липиллаб ёнган ўтда исиниб,
Жонланиб Қурбон сўз очар шундоқ:
— Токай, онажон, ғамда яшаймиз,
Лозимдир менга юмуш бажармоқ.

Топширгил Юнус акамга мени,
Ўргансам дейман темирчиликни.
Шу ҳунар билан боқардим сени,
Кўрмасдик мундоқ оғирчиликни.

— Ўғлим, бу сўзинг жуда ҳам маъқул,
Кирдинг ўн бирга, ҳали сен кўп ёш.
Юмуш зўр келиб қийналсанг, ўғил,
Менинг юрагим этарми бардош?!

— Майли, жон она, ўғил боламан,
Бу қийналишдан яхши оғир иш.
Қийналди, деб ғам чекма асло,
Ҳунар нон берар, битар оҳ чекиш.

* * *

Чой маҳал бўлгач, Тўхтахон хушҳол,
Топди қандайдир чориқ ва чопон.
— Мана, бағрим!— деб берди дарҳол,
Олди қувониб, кийинди Қурбон.

— Она, ким берди?— сўради шод,
— Нур билан Қодир,— деди ойиси.
Ғарибга ғариб эмас экан ёт,
Бу оғир кунда тегди фойдаси.

Қурбон оҳиста кўчага юрди,
Севинч кўзи-ла ҳар ёнга қараб.
Кетаётиб кўп одамни кўрди,
Онаси билан борди жадаллаб.

Келишиб Турди хонадонига
Йиғи товушин эшитди улар.
Тўхтаҳон кириб Нисо ёнига
Мудҳиш фожиа гувоҳи бўлар.

Чидолмас Қурбон Чўлпонга қараб,
Ғазаби тошиб, сочи бўлди тик.
Қиз кўксидан қон отилар сачраб,
Шунчалар зулм қилибди черик.

Тобутга солинди бечора Чўлпон,
Дафн этмоққа юрди жамоат.
Бош солиб Турди ёнида Қурбон,
Кўпларга ҳамкор бўлиб шу соат.

— Қизим,— дер Турди, кўзда қонли ёш,
Узин тутолмас бечора Нисо.
Қўндоқ-ла урмиш черик бағритош,
Сирқирар бели қадамни босса.

Тил бириктириб илон ва чаён
Мазлум кўксига найзасин солар.
Ҳасратли, дардли дилларда фиғон,
Кўзларда нафрат ва ғазаб ёнар.

Турди қўшниси ҳовлида зўр тўй,
Тошқози мағрур боқар ҳар нафас...
Келмакда тўп-тўп газлама ва қўй,
Қози дуода — қўл пастга тушмас.

Бош эгиш, таъзим, ҳурмат, илтифот...
Хушомадчилар тушган усулга.
Пуллар айланар ўғил бошидан,
Патнислар ўтар қўллардан-қўлга.

Садо беради чилдирма, сетор,
Созчи соз чалар, ғамгиндир аммо.
Куйи халқ дилин этади изҳор,
Ширакайф бойлар шодликка ошно.

Жирканиб боқар уларга Турди,
Ўзини аранг босади Қодир:
«Ўз роҳатини кўзлайди булар,
Улсак, тўзисак буларга надир!»

Қурбон Юнусга бугундан шогирд,
Куракни олиб бошлади ишга.
Ўрганди темир тоблашни йигит,
Уринди ўроғу кетмон қилишга.

Ўтиб кетди ёз, об-ҳаво бузуқ,
Бир куни ёмғир, бир куни бўрон.
Дову дарахтни урганди совуқ,
Гуллар сўлиган, учади хазон.

Туш пайти эди, тўсатдан қий-чув
Кўтарилди-ю, қўпди халойиқ:
Содиқ уйига золимлар шу кун
Ўт қўйишганди, зор қақшар Содиқ.

Уста ва шогирд дўкондан чиқиб,
Ёнгин томонга югурдилар тез.
Тупроқ сочишди, сувлар сепишди...
Қурбон дилида чуқурлашар из.

Яна бир куни беклар келишди,
Заҳматкаш, мажруҳ, қашшоқ Шарифни...
Одамларга: «Богла!» — дейишди,
Боглаб Юнусни, қилич ўйнатиб...

Яна бир куни ўрим пайтида
Тўсатдан товуш кирди қулоққа.
— Сазойи... — дерди аламднийда эл,
Қурбон ўгрилиб қарар у ёққа.

Қўллари боғлиқ, юраги доғлиқ
Кўрди, кўпларга шафқат этмайин
Ҳайдаб борарди юзбоши, черик
Заҳматкаш, мажруҳ, қашшоқ Шарифни...

Кўрди, кўпларга шафқат этмайин
— Солиқ бермадинг, — деб қамашганин.
Ҳам дон пули деб, ҳам жон пули деб
Бечора халқни кўп талашганин.

Кечки қиш пайти келдию Азим
Черик қўлига берди Турдини.
«Тоғда мен учун окоп қазийсан!» —
Деб қамчи тортди силаб муртини.

Кўради Қурбон бой ўғилларин,
Етим бошига миниб олишган.
— Сен эшонни, — деб михли таёқ-ла
Ҳадеб устма-уст хала солишган.

Уйнашар бари солишиб ҳай-ҳай,
Асл дўппилар, кимхоб тўн кийиб.
Қўйнинг этидан оғизни узмай,
Етимга «е» деб қум-тупроқ бериб...

Кунлар ва ойлар ўтмоқда шундоқ,
Гусса ўртайди Қурбоннинг ичин.
Ўзига-ўзи беради сўроқ,
Жавоб излайди эртаю кечин.

Уйғонар дилда янги тушунча,
Ғариб ўлса, бой кулганин кўриб.
Ичида дейди: «Кулмагин бунча,
Эрта сенинг ҳам қурийдн шўринг!»

II

Ўғил бўлди у гўё Юнусга,
Куракни эпчил ишлатар Қурбон.
Юрак интилар эрка, номусга,
Хаёл ва фикри ўсмоқда ҳамон.

Ойларни қувлаб боради йиллар,
Йигит товланиб, ўсмоқда тўлиб.
Сўзга кирмоқда у ожиз тиллар,
Мардлик созини чертмоқчи бўлиб.

Бақувват билак тутар босқонни,
Уста завқланиб: «Баракалло», дер.
Кифтига қоқиб, мақтаб Қурбонни,
«Кўз тегмасин сенга асло», дер.

Йигит босқонда ишлар кечгача,
Темир ўт бўлиб чақин чақнарди...
Устанинг қизи гул юзли Ғунчам
Йигит ишига зимдан боқарди.

Босқонлик қўлдан кўзин узмас қиз,
Йилтиллер севги шуъласи дилда.
Ўтли севгидан учқундир бу ҳис,
Ҳали кўп сирлар пинҳон кўнгилда.

Гунчани шу он кўради йигит,
Бир дам тўқнашар меҳрли кўзлар.
Юракда ялт этиб чақнайди умид,
Кучли туйгудан қизарар юзлар.

Кўпдан билади қизнинг майлини,
Ўзини беҳад шод сезар Қурбон:—
Бахтим танласа сендай Лайлини,
Сен-ла урсам,— дер,— ўлгунча даврон.

Тўхтагон билар ёшлар сирини,
Ичдан суюнар, бўлиб тилакдош.
Қувониб ташлар у кўз қирини,
— Мақсадга етсин,— дейди,— икки ёш.

* * *

Наврўз ойида эл истаб омад.
— Баҳор келди,— деб маърака тузди.
Катта майдонга тўлди жамоат,
Полвон йигитлар кучин кўргазди.

Бел олиш қизгин давом этмоқда,
Эрлар ғайрат-ла майдон тушади.
Ҳеч ким тенг келмай турар Содиққа,
Содиқ майдонда шердай жўшади.

Кўплар сўзлашар: «Содиқ азалдан —
Зўр полвон, ерга тегмаган ёни».
Қурбон майдонга тушади шу дам,
Содиқ кузатар танти ўғлонни.

Кураш майдонин айланиб йигит,
Содиққа дейди:— Ака, белим ол.
Писанд қилмасдан сўзлайди Содиқ:
— Менга ўргатмай, ўзинг қўлинг сол.

Яхшиси, аввал бир ўйлаб қара,
Бу ер ўйинмас, бу — катта майдон.
Агар йиқилсанг, йигит бечора,
Мендан кўрмагин, бўлма пушаймон...

Қурбон белбоғин қўлига чирмаб,
Содиқ ўғлонни йиқитмоқ бўлар.
Бироқ йигитнинг пўлат мускули
Олишган сари қувватга тўлар.

Содиқ ишлатиб бор амалини
Узди Қурбоннинг оёғин ердан.
Узин йўқотмай, куч билан йигит
Рақиб илгидан қутулди бирдан.

Содиқнинг белин ушлади маҳкам,
Сўнг аста-аста сиқа бошлади.
Азот кўтариб, ўтказмаёқ дам,
Бошдан ошириб, ерга ташлади.

Гуриллаб кетди бирдан оломон,
— Яшавор, Қурбон, отанга раҳмат!..
Шовқинни сезиб, худди шу замон
Беклар келишди, кўзларда нафрат.

— Бунча ғавгонинг сабабчиси ким,
Нечун бесўроқ мунча тўполон?!
Уй-уйингизга тарқалингиз жим,
Йўқса мотамга айланар майдон!

Юнус кўнглида севинчлар қат-қат,
Танда янги куч куртак отгандай...
Ғунчам дилида ортар муҳаббат,
Йигит-ла бирга ишлаётганда.

Дўконда тинмас босқон овози,
Янграйди «танг-танг» кундуз ва кеча.
Қизгин борар иш қишин ва ёзин,
Йигит билан қиз ишлар ҳоргунча.

Асад оқшоми... Ипакдек шамол
Йигит ва қизнинг силайди юзин.
Боқишар Қурбон ва Ғунчам хушқол,
Шод ва бахтиёр ҳис этиб ўзин.

Ҳар оқшомгидай ҳордиқ маҳали,
Чарчаган Юнус ухлар уйида.
Дўкон ортида йигит-қиз холи,
Суҳбат қилишар ариқ бўйида.

Ғунчам сўзлайди: — Азизим Қурбон,
Баъзан ташвишдан дил алғов-далгов.
Биз, севган ёшлар муҳаббатига
Чанг солмасайди қора юрак ёв.

Сўнгра бош қўйди йигит кўксига,
Қора сочлари майин товланиб.
Бир ширин бўса олдию йигит,
Сўзлади ишқдан у оловланиб:

— Не учун мунча ташвишланасан,
Кечаю кундуз ёнингда юрсам?
Не учун ғамлар ичра ёнасан,
Сени ўйлайман турсам, ўтирсам.

Кўтар бошингни, эй меҳрибоним,
Қурбонинг ҳаёт, ташвиш чекма сен.
Омон бўлса бошим ва жоним,
Сенга ғубор ҳам юқтирмасман мен!

— Билмассиз, Қурбон, тикан ичрамиз —
Ҳар соат бизга санчилмоқ бўлар.
Шундай муҳитда қандай ўғил-қиз,
Гулин сўлдирмай, атирга тўлар?!

— Эҳ, Ғунчам, ажаб тилларинг ширин,
Ўша кунларнинг юзин кўрамиз.
Бу ҳасрат, доғлар битади бир кун,
Сен билан ўйнаб-кулиб юрамиз!

Шу орзу билан тепар юрагим,
Жаннатдир менга ширин сўзларинг.
Сенга етмоқдир ёлғиз тилагим,
Менга юлдуздир шаҳло кўзларинг.

Ўзинг айтгандек, тикан бор экан,
Орзу гуллари кўрсатмас жамол.
Курашмоқ лозим, йўқ бўлсин тикан,
Жилмайсин бизга порлоқ истиқбол.

Шу мақсадда аямайман жон,
Халқим бахтин деб кираман жангга.
Эрк нурларига чўмилар ҳар ён,
Зулматни ёқар қизил аланга!

III

Дам олмай ишлар дўконда кундуз,
Тунда тўплайди тенгдош ёшларни.
Эл иқболидан юритилар сўз,
Кураш, мардликдан суҳбат бошланур.

Юртнинг сув берган, элнинг ош берган
Бизда ҳаққи бор, оқламоқ лозим.
Бундай ҳаётда тонг отмас асло,
Ўзни курашга чоғламоқ лозим.

Бу қарзни адо этмоқ фарзимиз,
Бу фарзни бажо келтирсак шараф.
Тенг ҳуқуқ керак, биз ҳам инсонмиз,
Дилларда тошар қудрат ва ғазаб.

* * *

Бермоқда Турди уларга сабоқ
Милтиқ отишдан, қилич чопишдан.
Қурбон яширин ясайди яроқ,
Барча йигитлар ғайратга тушган.

Ўргатар ханжар санчиш усулин,
Турди хизматда тун бўйи бедор.
Ўргатар жангга киришнинг йўлин,
Қурбон ўқ-дори қилмоққа тайёр.

* * *

Бир куни Турди чиққанди овга,
Овдан келтирди катта бир кийик.
Ясовул келиб, кўтариб ғовға,
— Кийикни бер!— деб кўз қадади тик.

— Нима сабабдан бераман сенга,
Тоғдан келтирдим ўзим ов қилиб!
— Бу тоғ, водийлар бекка қарашли,
Ялангаёқ, бос қадамни билиб!

Ёқама-ёқа бўғишди икков,
Ясовул қулаб, ёрилди боши.

— Мени ўлдирмоқ бўлди,— деб дарров
Ўрдага чопди тўкиб кўз ёши.

Бек фармон берди:— Турдига — қамоқ!
Кишан солинди оёқ-қўлига.
Қурбон тишини қайрарди шу чоқ,
Ғазаб ўтлари тошиб дилида.

Ҳафталар ўтиб, ўтди неча ой,
Йигитга ғайрат, жасорат йўллаб.
Илк қадам қўйиб келар эди Май,
Жанговар кунлар ғоясин куйлаб.

Эл ўртасида тарқалди хабар,
Зўр қўзғолонга Турди бошчи, деб.
Исёнга чиқмиш кўп камбағаллар,
Партия — раҳбар ва йўлбошчи, деб.

Ёшларда жангга интилиш, журъат,
Йигит ясаган қурооллар тайёр,
Элда зулмга қолмади тоқат,
Қалблар ва кўзлар ёнар ғазабкор.

Мардликка Қурбон кўпларни бошлар,
Бек йўлин тўсар шунда оломон:
— Бек, сўзла, тоқай оқар кўз ёшлар,
Тоқай олтин деб тўкасишлар қон?!

Жаллодларингнинг қиличин тўхтат,
Кўтар зулмни элнинг устидан.
Зулмга ортиқ қолмади тоқат,
Бўларча бўлдик судхўр дастидан!

Қарасаки бек, мушкулдир аҳвол,
Қаҳрли ҳалқа ўрабди уни.

Бирдан келишув йўлига ўтди,
Қўрқувдан титраб айтолди шуни:

«Талабингиз ҳақ, англадим барин,
Бажо этмоққа ваъда бераман!»
Сўнгра йўл олди ўрдаси сари,
Аста йўл берди голиб оломон.

Бу ишдан кейин ўтди икки кун,
Халқ кутар эди бирор ёруглик...
От қўйиб келди бек кўзлари хун,
Чериклари бор, бари яроғлик.

Босиб кирдилар бирдан дўконга,
Қилич суғурди бир неча черик.
Ўқталишдилар ботир Қурбонга,
— Болғангни қўй,— деб боқишдилар тик.

Черик қўлида катта бир арқон,
Қурбонни маҳкам боғлаб ташлай дер.
Жаллод ўйини сезганди Қурбон.
Бекордан-бекор таслим бўлмас эр.

Черикдан бири яқинлаб келди,
Қўлида ўйнаб йўгон арқонни.
Йигит тўсатдан бир калла қилди,
Черик бурнидан отилди қони.

Шунда чериклар кўтарди милтиқ,
Ахир, ноилож бўлишди отмоқ.
— Энди боғла,— деб йигит турди тик,
Ҳаётин сақлаб, боғлатди шу чоқ.

Уста ғамгиндир, она йиғлайди,
Қурбонга отди Ғунчам ўзини.

Еқа чок этиб, бағрин тиглайди,
Богланган қўлга суриб кўзини...

* * *

Қурбон турмада. Утмоқда ойлар,
Азобда жони, бўйнида кунда.
Михлар танига беради озор,
Қўлида занжир — дили тўлқинда.

Ғамига ғамдош бўлиб ҳар нафас
Гундипой Люганг дейди: — Тоқат қил,
Мени ҳам қисган бу қора қафас,
Мени ҳам худди ўзинг каби бил.

Уқубат тортиб Шанхайда доим,
Қарши сўз айтдим, қамашди мени.
Турмадан қочиб, Шинжонга келдим,
Бунда ҳам ёвлар пайқашди мени.

Мақсад йўлида ўтди қанча ой,
Шунда ишлашни топдим мен лойиқ.
Амалим ўзга, номим Гундипой,
Балки тушунмай ранжир халойиқ.

Махфий ишлайман эрк учун ҳамон,
Шараф — бу ишнинг устидан чиқиш.
Буни топширган менга партия,
Умрим маъноси — инқилобий иш.

Ажал сингари шум ҳукмронлар
Ҳаддидан ошган, ичмишлари қон.
Юртда тўлдириб сиртмоғу дорни,
Озодлик ишин этмоқчи яксон.

Аммо инқилоб зўр куч-ла оқди,
Оқим олдида бошчи — партия.

Исён зулматнинг кишани чақди,
Қудратин ёйди музаффар гоё.

Биласанми сен Турди охунни,
Унга мен дўстман умрим борича.
Қурбон дер: — Яхши биламан уни,
Ҳозир от сураб зўр майдон ичра.

— Дўстим Турдини йўлга солган мен,
Фикрим, хаёлим — эрк учун кураш.
Энди билгансан кимлигимни сен,
Нечун боқасан шубҳа аралаш?!

— Тулкилик қилиб, олмоқчисан сир,
Мендан ҳеч бир сўз чиқмайди, жаноб!
Элнинг жаллоди ўзинг-ку, ахир,
Сизнинг зулмдан юрт бўлди хароб!

— Укам, айтганинг дуруст ва аниқ,
Мендан асло сен қилмагин гумон.
Қайғудош билиб, сўзладим очиқ...
Бирга қурамиз янги, ҳур замон!

* * *

Шу зайл кунлар, ойлар ҳам ўтди,
Улар бўлдилар яқин ва сирдош.
Бир-бирларининг қўлини тутди,
Қалблар қўшилиб бўлди томирдош.

Юлдуз кўринмас қоронғу тунда,
Атрофни Люганг кузатди илдам.
Соатнинг мили турарди унда,
Қамоқхонага ташлади қадам.

Эшикни очиб, оҳиста юрди,
Қалбида тошқин журъат ва ихлос.
Қурбонга секин ёндошдию у,
Занжир, кундадан айлади халос.

Сўнгра бағрига босди бир-бирин,
Киприкда чақнаб севинч ёшлари.
Атрофни бир дам кузатиб секин,
Люганг ўз сўзин шундай бошлади:

— Сенга, жон ука, тилайман оқ йўл,
Бу ханжарни ол, ҳамроҳинг бўлсин.
Халқ эрки учун куч-гайратга тўл,
Зарбингдан ёвлар тутдай тўкилсин.

— Отамдан ортиқ ғамхўрлик қилдинг,
Ака, бу ишинг чиқмас юракдан.
Мени ўзингга йўлдош деб билдинг,
Асло қайтмайман порлоқ тилакдан!

— Сени кутмоқда жанговар кураш,
Душман кўксини тоғлар каби бос.
Бизнинг йўлимиз абадий туташ,
Мен бунда ёвдан оламан қасос!

* * *

Ёришиб борар аста-секин тонг,
Йингит қайтарди қишлоққа шошиб...
Усти бошлари бўлган эди чанг,
Ҳовлига ўтди девордан ошиб.

Она ва уста қучишди уни,
Шодликдан Ғунчам кипригида ёш.
Унутиб дилни босган қайғуни,
Тўйиб боқишди иккала сирдош.

Гунчам сочларин силайди Қурбон:
— Жоним, юракдан севаман сени.
Севгинг танимга бағишлар дармон,
Зўр курашларда қўллайди мени.

Ҳижрон ўтида ўртанма, Гунчам,
Тўйни қилармиз зафар қучганда.
Ҳозир ғанимат бизнинг ҳар бир дам,
Шайланмоқ лозим охирги жангга.

Қобил ва Турғун келдилар хушхол,
Улар Қурбоннинг маслакдошлари.
Қизгин кўришиб, сўрашди аҳвол —
Бўйсунмас элнинг жасур ёшлари.

Асосий мақсад қилинди аён:
Йўлга ҳозирлик кўрмоқлик даркор.
Олишди қопда қурол ҳамда нон —
Шонли сафарга бўлдилар тайёр.

Гунчам ташвишин Тўхтагон кўриб,
Деди: — Қаерга отланасиз сиз?
Азоб чекасиз тоғларда юриб,
Касалдан кеча турган эдингиз.

— Йўқ, опа! Жангга бораман бирга,
Мардлар ёнида юрай сафма-саф.
Душман кўксини ёраман бирга,
Курашмоқ — менга номус ва шараф!

— Мадор киргунча сабр қил, қизим,
Душманни кўмиб келади Қурбон.
Ҳозир бормагин, эркама, ёлғизим, —
Дер эди Юнус, дилда ҳаяжон.

Йигит қувватлар унинг сўзини,
Айтар Ғунчамга:— Ҳозир қол, жоним.
Тоғда қуритиб ёвнинг изини,
Қайтиб келади ғолиб Қурбонинг.

Қурбон елкага ташлаб хуржунни,
Шу соат йўлга бўлди равона.
Мард Қурбон ҳамда Қобил, Турғунни —
Кузатди уста, меҳрибон она.

Ажралмай Ғунчам чиқди изма-из,
Қурбон тўхтади Ғунчамни кутиб.
Йигит кўксига отилди-да қиз,
Сўнгра сўзлади ўзини тутиб:

— Эй қадрдоним, шумиди умид,
Илтимосимни урдингиз ерга.
Дил берганидан кечарми йигит?!
Жангга борайин Сиз билан бирга.

— Жангдан ғалаба кутмоқчи бўлсанг,
Ҳозир қол, жоним, кутгин ёрингни.
Курашда ёрдам этмоқчи бўлсанг,
Менга топширгин ихтиёрингни.

Қол, ўксимай қол, гулдай яшнаб қол,
Ўтли лабингга босай лабимни.
Кўксимнинг қайноқ ҳароратин ол,
Тушун, азизим, зўр матлабимни.

— Эсдан чиқарманг бир дақиқа ҳам,
Мен сарғаярман қилмасангиз ёд.
Оқ йўл тилайман! Ёв топсин барҳам,
Зафар-ла кутиб олай сизни шод!—

Деди-да Ғунчам тугатди сўзин.
Йигит бағрига қўйди бошини.
Йигит ўпарди қизнинг юз-кўзин,
Меҳр-ла силаб қора сочини...

* * *

Ўқ-дори ясар Қурбон учун қиз,
Кечалар бедор ўйлайди уни...
Йигит жангчилар ичида шу кез,
Уни қучганда кураш тўлқини.

IV

Уфқнинг ял-ял қизиллигидан
Эриб, тарқалиб борарди туман...
Эрк жангчиларин ғазаб, кекидан
Малъун чериклар қақшарди ёмон.

Катта ғор ичра кураш штаби,
Жанглар плани тузилар шунда.
Мағрур янграйди Турди хитоби
Тун-кун тиним йўқ ботир қўшинда.

Ёвга интилар қудратли исён,
Тўсиқни билмас буюк дарёдай.
Оқим олдида бош тўлқин Қурбон —
Черикка қирон солар пайдар-пай.

Душман устма-уст зарба емоқда,
Солур айюҳаннос қудратли зарбдан.
Қасос қиличи чақин чақмоқда,
Шафқат бўлмайди майдонда, ҳарбда.

Пулемёт отар бир черик тинмай,
Қурбон билдирмай яқинлаб келди.

Гранат отди ўтказмайин пайт,
Душман окопи кўкка соврилди.

Кечаю кундуз борди қаттиқ жанг,
Эртаси тонгда ўрда олинди.
Чериклар ҳоли бўлди гоят танг...
Кучли тўқнашув ҳали олдинда...

* * *

Тун-кун жанг борар Тошқўрғон учун,
Бетиним ёғар ўқлар ёмғири,
Икки томон ҳам тўкаётир хун —
Мурдага тўлди катта тоғ бағри.

Олдинги фронт бошида Турди,
Аёвсиз жангда кўрсатди ғайрат.
Сўнг ўрмон сари қўшинни бурди —
Талаб қиларди шуни вазият.

Режага кўра, бир тўда жангчи —
Келар Қурбон-ла тошлар оралаб.
Мақсад: душманни ўраб ва янчиб,
Тез сурмоқ лозим дарёга қараб.

Юрдилар... муздай сувдан ҳайиқмай,
Бир-бир ўтдилар нари қиргоққа.
Душман тўпчисин асир олишгач,
Сигнал бердилар отрядга — тоққа.

Қонли жанг билан черикни қириб
Турди келарди: — Ҳурлик учун! — деб.
Тўқайда ёвнинг қисмин емириб
Қурбон интилар: — Бирлик учун! — деб.

Озод қилинди тонгда Тошқўрғон,
Бошида порлаб ҳурлик ялови.
Янги жангларга отилар Қурбон,
Тор-мор этилар озодлик ёви.

Ер ютаётир ёвни тоғларда,
Суриб келмоқда исён оқими.
Одам қўшилар адир, боғлардан,
Қўшилар қишлоқ, шаҳар одами.

Бош кўтармоқда эзилган авом,
Исён улғаяр мазлум Қашқарда.
Уйтоққа кўчди кураш штаби —
Душманнинг тахти ҳам шу шаҳарда.

* * *

Ҳаёт ё момот! Кураш даҳшатли..
Ҳамма ёқ экин, боғлар ҳисобсиз,
Дала, хирмонда дон, пахта ҳали,
Элни тутқунга ёв олмоқда тез.

Беклар аямай кестирар дарахт,
Чопар ким агар бўлса норози.
Юртни ажалга тўлдиран бадбахт,
Қон ичиб яйрар малъун Тошқози.

Ададсиз черик ўт қўйиб, талаб
Элни ҳайдарди машъум лагерга.
Дунёни бўйлаб, Уйтоққа қараб
Ғунчам ва Қобил қочишди бирга.

Қашқар ҳолидан бердилар хабар,
Ғунчам сўзлади: — Отамни отди.
Тўхта опамни Тошқози хунпар
Бекнинг ўрдаси ичра қаматди.

Ун беш яшардан юқори эркак
Ев ўрдасида, бошида мотам.
Уларнинг барин ҳайдашиб бирдек
Жанг оловига ташлар муттаҳам.

Қурт қайнагандай келмоқда черик
Американинг машинасида.
Ўртамоқдадир кўпларни тирик,
Шўрлик бўлибди элга насиба.

Бу ҳолни англаб ғазабдан ёнар —
Тишни тишга босганча Қурбон,
Янги ҳужумга отрядни бошлар,
Турди ва Ғунчам борар ёнма-ён.

* * *

Дарё бўйида борар қаттиқ жанг,
Сайрар пулемёт Қурбон қўлида.
Дарё суви ҳам қон билан ҳамранг,
Ўликлар ётар ўнгу сўлида.

Шаҳар ичига қочмоқда черик,
Тўплар гумбирлаб солади ларза.
Душманга ҳаёт йўли энди берк,
Иш кўрсатмоқда гранат, найза.

Ев командири қулади ерга,
Ўқдан йиқилди бек ҳам отидан.
Босиб келмоқда исён шаҳарга,
Мардлар қувмоқда душман ортидан.

Люгангга сафдош юз-юзлаб одам
Черикдан ажраб отрядга ўтар...
Турди ва Қурбон от қўйиб илдам
Ёвни устма-уст милтиққа тутар.

Афсусл Шу маҳал ўқ еди Турди,
Қаттиқ ярадор... вақт ўтказмай қиз
Сумкасин очиб, доривор сурди,
Оқ дока билан ўраб қўйди тез...

Қилич ўйнатиб от сурар Қурбон,
Ғайрат-ла Ғунчам чопмоқда қилич,
Йигит юзида ўқ изидан қон...
Майдондан чиқмас, тиним билмас ҳеч.

Ёв ўқи йиқди қизнинг отини,
Йигит кўрдик, қулади Ғунчам.
Ёвга тўғрилаб пулемётини,
Улим дўлини сепди қонгунча.

* * *

Ёв ўрдасига туғ тикди исён,
Қоқди жангчилар турма хонасин.
Кирди шер бўлиб олдинда Қурбон,
Қутқазди мажруҳ, ғариб онасин.

Кўрди: онанинг кўкраги буткул
Қайноқ ёғ билан сихда доғланган.
Тирноқ остига михлар тиқишган,
Эр-аёл бари дорга боғланган.

Тўхтагон ўғлин таний олмади,
Учган эс-ҳуши, ранги, дармони.
Дори суришиб тез даволашди,
Она кўз очиб, битди армони.

Қозию беклар ажални қучди,
Ажал ўқини отди шу Қурбон.
Эрк олган диллар қуш бўлиб учди,
Ғалаба билан шод ишчи, деҳқон.

Еркент, Хўтанда, Оқсувда, Бойда
Исён оқими оқмоқда қайноқ.
Ҳурлик — Илида, Човчак, Олтойда,
Мағрур нур сочиб ҳилпирар байроқ.

Турди дер:— Эрк деб оқди қонимиз,
Бу қондан унар сўлмас, ажиб гул,
Бахт қучиб Ватан — онажонимиз,
Золимга мутлақ бўлмажайак қул.

* * *

Тунлар ва кунлар ўтар жанг билан,
Қашқар бағрида дарё бўлди қон.
Келар ҳар ёндан энг сўнгги душман,
Охирги жангда талашмоқда жон.

Қаттиқ жанг пайти, пастқам бир ерда
Қурбонни қуршаб олди кўп черик.
Душман ниятин англади бирдан:
Қўлга олмоқчи Қурбонни тирик.

Қурбон кўзлари ёнар ғазабли,
Бўй бермай отар ўқни у ҳамон.
Ураб келмоқда ҳар ёндан черик,
— Қўлинг кўтар!— деб дўқ ураб шу ён.

Ўзига ёвни яқинлаштириб
Наган ўқи-ла ағдарди кўпин.
Улимим эмас, шарафим бу!— деб
Энг сўнгги ўққа тутди у кўксин.

Люганг ва Турди етиб келдилар,
Энг сўнгги душман қириб ташланди.
Қурбон бошига йиғилганди эл,
Мотам сўзини Турди бошлади:

— Азиз дўстларим, арзир тўксак ёш,
Жон берди жангда энг ботир ўғлон.
Шуни билингиз қавму қариндош,
Қўрбон кўксидан оққан томчи қон

Зафар, саодат гуллари бўлиб
Униб чиқажак, сўлмайди мангу.
Ким халқи учун аямаса жон,
Ундай баҳодир ўлмайди мангу!

Қашқар, 1950

Қутлуғ диёр

ДЕВОЧА

Жангу жадаллардан сўзламоқчиман,
Дўстлар, на эртак бу ва на ривоят.
Гоҳ куйлаб,
Гоҳида бўзламоқчиман,
Ҳисларим қоғозга тўкилса шояд!

«Қашқар ўғлонларин мадҳини куйла!»
Шу эрур куну тун қалбим фармони.
Кўксимда ғалаён қилмас не ўйлар,
Қашқар, ахир, фаҳрим,
Қашқар — армоним!..

Адолат ахтариб, толе ахтариб,
Озмунча зим-зиё кунлар кўрдикми?
Она юрт қўйнида кезиб оч, ғариб,
Толе деб озмунча қурбон бердикми?
Ғанимни маҳв этдик, келди қутлуғ кун,
Эл-элатлар аро мағрур урдик бонг.
Саодат нуридан чеҳралар гулгун,
Ғолиб бу ўлкада опшоқ тонг!

Тонг отди.
Дилимда ҳаяжон, гулу,
Шу тонгни шарафлаб қўшиқ куйлайман.
Қудрат, Доно ишқин мафтуни бўлиб,
Шу мардлар шаънига дoston сўйлайман!

* * *

Бугун-эрта кирар саратон,
Полиэларда ҳандалак бўйи.

Сабо елар,
Яйраб кетар тан,
Ариқларда сувларнинг куйи.
Кўчаларда кулги, қаҳқаҳа,
Қашқар томон оқар оломон.
Карнай тиним билмай «воҳо»лар
Тонг юлдузи ботгандан буён.
Шаҳар томон йўналар ҳамма:
Бойвачча ҳам, бою боён ҳам,
Қадди букик қасрату ғамдан,
Парча нонсиз хонавайрон ҳам!

Нимчаларин бошига ташлаб
Борар кампир, борар аёл, қиз,
Кун-тун демай дўконда ишлаб
Яланг оёқ қолган этикдўз...

Ахир, буни дерлар халқ сайли,
Сўрамаслар унвону ҳуқуқ.
Кафангадо бўлса ҳам майли,
Ҳеч ким бугун қилмайди тақиқ.

Катта-кичик, ёшу қарига
Тўлиб кетди Ҳазрат майдони¹.
Карнай-сурнай, уд садолари
Тутиб кетди еру самони.
Бир томонда қарсо-қурс ўйин,
Бир томонда тушишар кураш,
Бир томонда дилрабо куйу,
Бир томонда суҳбати дилкаш!

Бирдан бўлди қийқириқ, чапак,
Рақсга тушиб кетди бир жувон.
Жилвасидан...
Шиғиллар юрак,

¹ Катта майдон

Томирларда гупиради қон!
Йўргалар у наво савтига,
Кифтларини учуриб ўйнар,
Уйғур қизин шўхликларини
У ўзига кўчириб ўйнар!
Сунбул сочи белда тўлғанар,
Шўх ўйнайди,
Ўйнайди жўшиб,
Шахло кўзи оловдек ёнар,
Бошладилар йигитлар қўшиқ:

— Оқ лайли, қизил лайли,
Бугун лайлилар сайли,
Қани қиё боқса ёр
Оҳу зорим туфайли.

Ҳазрат боғлари аро
Сайл қилгани келдим,
Борми менга ёр майли,
Синаб билгали келдим!

Ўйин-кулги этади давом,
Кулги, ахир, одамга зийнат.
Шундангина баҳраманд «авом»,
Фақат шудир унга беминнат!
Омоч суриб букилганлар ҳам
Бугун мана ўйин тушади,
Топганларин кўришиб баҳам
Ғуссаларни унутишади.

* * *

Кузатади рақсни хушнуд
Сабза мўйлаб бўйчанроқ йигит.
Кўзларида чақнар гўё ўт,
Нигоҳлари ўйчанроқ йигит.

Кузатарди рақсни, ногоҳ
Севинчлари дарёдай тошди;
Кўзи бирдан қоп-қора шаҳло
Ўтли кўзлар билан тўқнашди!

Лабларида хиёл табассум
Боқар эди Қудратга Доно.
Бу қиз юртда соҳиби ҳусн,
Лек, кибрсиз ва бетаманно!

Камзул бўғмиш хипча белини,
Шундай қизни дерлар сарвқад!
Кўрк беришда аёл зотига
Бир тантилик қипти табиат...

Лекин...

Лекин, қани шу қизнинг
Тақдири ҳам танти бўлсайди,
Қани энди шу анор юзнинг
Уйига бахт нури тўлсайди!

Сахий экан табиат, аммо,
Тақдир нега бунчалар баттол?
Не бўларди ҳуснга қўшиб
Унга толе ҳам этса ато?

Қудрат борар Доноси томон,
Шу хаёллар кечиб кўнгиладан.
Шўх-шан қизлар уришар хандон:
«Бўл, Доно, бўл, пешвоз чиқ илдам!»

Мана, келди учрашув они,
Кўрмаганди Донони кўпдан.
Икки юзи оловдек ёниб
Ажраб чиқди қизлардан, тўпдан.

Термилишиб қолдилар бирпас,
Қулоқларга кирмас соз уни.
Юраклари сўзлашар,
Бесас
Англашади кўнгил розини...

— Кўп соғиндим, азизим, лекин...
— Соғиндингиз? Қошки ишонсам!
— Тани бошқа дард билармиди?
Билмайсан минг ҳажрингда ёнсам!

— Яхши, унда йўқлармидингиз
Мени агар сайл бўлмаса?
Ҳузуримга келармидингиз
Дилда жиндай майл бўлмаса?

— Зор-зор эдим қошингда бўлиб,
Жамолингни бир бор кўришга.
Бормоқчийдим баҳона билан
Ғаллангизни ўриб беришга!

Эркаланар ёрига Доно:

— Ана, ана!
Бугдой ўрмоққа!
Ҳа, мени деб бормаскансиз-ку,
Ҳушингиз йўқ ўзи кўрмоққа!

— Нега энди?
Тушларимда ҳам
Доно, сени кўриб чиқаман.
Зулфинг этиб бўйнимга каманд,
Хиёбонда юриб чиқаман!

— Ундоқ деманг, айб бўлади,—
Деди, қалби... тўлди гулуга.—

Қудрат ака, нима қилади
Ўша тушни айтсангиз сувга?..

Бу қиз қандай шўху, қандай қув,
Паризодга ўхшар туриши.
Пуфлаб қўйиб алангани у
Қаранг энди хандон уришин!

Сўнгра бирдан мисоли оҳу
Дарахтзорга ўзини урди.
Қудрат қадаб унга нигоҳин
Изларидан елди, югурди.

Ҳар тарафда шўх ханда, кулги,
Ҳар тарафда сузгун боқишлар.
Ҳар тарафда суҳбати дилгир,
Юракларни ўртаб ёқишлар.

Сайл — толе чарақлаган кун,
Сайл — бу эл чиройи, кўрки,
Сайл куни юртда бус-бутун
Ўзидадир қизларнинг эрки!

Сайл куни — висол кунидир,
Шу кун тилга кирар дил сози.
Сайл куни — иқбол кунидир,
Диллар тинглар дилларнинг розин!

Бир сулувни қилиб ихтиёр,
Тутқун қушдай питирласа қалб,
Шу сайлни куну тун бедор
Кутар йигит худди шу сабаб!

* * *

Бош устида туриб олди офтоб,
Тафтидан гўё ер лов-лов ёнади.

Унинг қучоғида питирлаган жон,
Шўх-шан боқишлари, қайноқ нафаси!

Ширин ҳиссиётлар тўлар юракка,
Доно худди имо қилгандай бўлар.
«Ўзи ҳушингиз йўқ бизни кўрмакка!» —
Дея нозли нидо қилгандай бўлар.

Қайдан кела қолди бунча шижоат,
Ғайрати булоқдай қайнаб-тошади.
Уроғи офтобда, этади ялт-ялт,
Қанчалар кўп ўрса, шунча шошади.

Ота ҳали билмас ўглин сирини,
Лекин юрагида ширин ҳис туяр.
Яхшиликка йўйиб бари-барини
Соқолини аста сийпалаб қўяр...

* * *

Ўрим-йиғим етди ниҳоясига,
Ақиқдай бугдойга лиқ тўлди хирмон.
«Мен ризқу рўзингман», дегандай гўё
Офтоб шуъласида товланади дон!

Қодир ота артиб манглай терини
Айланади хирмон тегарасида.
Ҳа, бу йил бўлишмас очлик тутқуни,
Бу йил яшашади тўқу осуда...
Бойнинг ҳовлисига юборар ҳозир
Уруғликка олган ўшал қарзни ҳам.
Толе кулиб боқди,
Мўл бўлди ҳосил
Қарзу қаволага беради барҳам!
Хурсанд кўз ташлайди у қишлоқ томон
Манглайга соябон қилиб қўлини.

Не учун дарак йўқ Қудратдан ҳамон?
Тонгданоқ кутмоқда ўглин йўлини.

Эси оғиб қолди отанинг шу чоқ
Қишлоқнинг сертўзон йўлига қараб.
Танглайи музлади,
Титради дағ-дағ,
Кимлар келаяпти бу ёққа? Ёраб!
Ёраб, чериклар-ку!

Шовқин-сурон-ла

Далаларга босиб келар ҳар ёқдан.
Улар хирмонларга қараб йўл олар,
Бари чигирткадай ёпирилмоқда!

Сокин далаларнинг бузилди тинчи,
Шўрлик деҳқонларда ўзи не гуноҳ?
Ҳавода силкинар қилич ва қамчи,
Хирмонлар талатўп,
Ҳар ёнда оҳ-воҳ!

Шалдиратиб бўм-бўш араваларин
Қодир ота томон келди тўрт-беши.
Кўзи айтиб турар хирмон таларин,
Бари шовқин билан отидан тушди.
Биттаси отага келди рўбарў,
Тўппончасин ўйнаб дер бу қисик кўз:
— Ҳа, бобой, ҳосилинг чакки эмас-ку,
Вақтида келибмиз. Бўл, қарзингни уз!
— Қарз? Қачон берувдинг?
— Узун-ку тили...

Дутайнинг¹ буйруғи шундай, қулоқ сол:
Тутун пул, кўприк пул, яна... йўл пули,
Энди тушундингми, эсин еган чол?

¹ Вилоят бошлиғи

Сўнгра имо қилди шерикларига,
Ғаллага ёпишди чериклар шу дам.
Ота чидаёлмай қолди қаҳрига,
Бирин ёқасидан ушлади маҳкам.

Чериклар бошлиғи минди ғазабга,
Дўқ уриб, оч қашқир янглиғ увлади.
Қўндоқ ишга тушди,
Ота бу зарбга
Бардош бера олмай ерга қулади...

Қўлига тиралиб яна турди чол,
Янграр атрофида совуқ қаҳқаҳа.
Сўнгра сапчиб, турди, черикбошининг
Кўксига санчилди темир паншаха!

Жазосини топди битта талончи,
Ерда думаланар беланиб қонга.
Аmmo...

Шериклари бирдан ўт очди,
Отанинг кўксини олиб нишонга...
Ақиқдай дон узра боз қулар ота,
(Аmmo, кўтаролмас энди қоматин.)
Кўзларин то абад юмганча ётар,
Қалб қони дон узра секин томарди...
Осмондан тушдими, чиқдими ердан,
Қудрат пайдо бўлиб қолди шу дамда.
Қотилларга қараб отилди бирдан,
Бургут калхатларга қилгандай ҳамла!

Яна такрорланди тенгсиз олишув,
Икки черик «татиб» фақат бир муштдан,
Ётганича қолди муккадан тушиб,
Оғиз-бурни пачоқ, айрилиб ҳушдан!

Кўп давом этмади лекин мушт жанги,
Яна устун чиқди қамчи ва қўндоқ.
Қудрат ҳам йиқилди хирмонга гангиб,
Яна тепкилашди ваҳшийлар узоқ...

Аравага тўкис юкланди ғалла,
Талончилар қайтди сўнг мудқиш «ов»дан.
Аравада борар бир мурда ила
Вужуди дабдала иккита гавда.

Хирмонда ётибди ота ва фарзанд,
Иккисин танидан аста сизар қон.
Қудрат «сув, сув...» дея инграрди баъзан.
Ота-чи,
Бу сўзни айтмас ҳеч қачон!..

* * *

Пастак отхонанинг қоронғи бурчи
Бино бўлиптики, тушмас бунга нур.
Ҳатто кўршапалак кирмайди учиб,
Аммо эшитилар ғалати шивир...

Бир йигит ётипти пичан устида,
Бошу кўз аралаш тангиб ўралган.
Қалби гурс-гурс урар яшаш қасдида,
Лекин на ўтирмай ва на туролмай!

Боқар ёнидаги қизга термилиб,
Қўллари пайпаслаб топар дам-бадам.
— Доно!
Доном!— дейди ундан ўргилиб.
— Қудрат!
Қудратим!— дер ёниб Доно ҳам.
Диллар дук-дук урар,
Маъсум боқишиб

Нени кечиришар улар хаёлдан?
Фақат бир нарсада уларнинг ҳуши:
Нималар кутаркин Қудратни олдда?
Ҳаққу ҳуқуқини ёқлаб ўша кун
Деҳқонлар жон олди,
берди ширин жон.
Дутай аҳолидан олар бугун хун,
Қудратни...
Тасодиф қолдирди омон!

Тўкиб солиб бутун дилда борини
Отасин пойига Доно бош урди.
Тунда келтирдилар мажруҳ ёрини,
Сўнгра шу хилватгоҳ ичра яширди...

Кунлар ўтиб борар,
Пилдираб Доно
Жароҳатга қўяр меҳридан малҳам.
Шу кўзлари чўлпон,
Қишлоқи барно
Ажаб, хабардорми табобатдан ҳам?

Бир пиёла чойи, ўтли нигоҳи,
Қайноқ бўсасидан бўлган мурувват,
Ювар бадандаги жароҳат доғин,
Бахш этиб Қудратга мадор ва қувват!

Аmmo йироқ кетмас қишлоқдан офат,
Таҳқиру ҳибссиз ўтмайди бир кун.
Чериклар хунимиш...
Кимдир то абад
Она қишлоғидан қилинар сургун!

Юртда олағовур,
Элу юрт нотинч,

Заҳарли илоилар тўзгандай индан,
Сўнгги нафасда ҳам ўйнатиб қилич,
Қасос олаётир элдан Гоминдан!

Оқибат суякка қадалди пичоқ,
Таҳқир этилган эл қалқди оёққа.
Гоҳо гуруҳ-гуруҳ,
Гоҳо ўзи тоқ
Борар исёнкорлар манзили — тоққа.

Оқшом ёйганида қора чимматин,
Ҳовли ичра сокин айланар Қудрат.
Отаси-чун албат ёвдан олар хун,
Тоққа жўнаш учун шайланар Қудрат.

Бўса муҳр босди аҳду паймонга,
Вафодор Қудратин кутади Доно.
Ҳижрон тўлдирса ҳам бағрини қонга,
Ёрин йўлига кўз тутади Доно...

Доноси кўз тутар...
Ие, ким булар?
Доно-ку! Униси ким экан, ажаб?
Не ҳол бу? Хўш, Доно не учун йиғлар,
Не учун бош эгиб жим келар Зайнаб?!

Доно бошин қўйди Қудрат кўксига,
Вужуди титрайди,

йиғлайди юм-юм!

Кўз ёши думалаб тушар юзига,
— Совчи юборибди бойвачча...

Долим

— Долимбой?

Хом санар чучварани у,
Сенинг соянгни ҳам кўрмас ҳеч қачон!
Юр, Доно, қочайлик, юр, азизим, юр.
Сени балолардан сақларман омон.

— Қочишми? Розиман...
Лекин отам-чи?
Ахир у Долимга тобе ва қарам.
Бой унинг бошида ўйнатар қамчи,
Ё танграм,
Не учун қилмайсан қарам?!

Севиклигим дея, дея париваш
Қудрат тайёр эди киришга ўтга.
Чора йўқ,
Ёр чизиб турар кўнгли ғаш,
Оғир хўрсилади, чўмар сукутга.

Зайнаб дер:

— Сизларга топдим битта йўл...—
Ошиқ-маъшуқларнинг кўзи этди ярқ!

Доно дер:

— Қани, айт, гапир,

Тезроқ бўл!

— Йўл шу: Сен тонгда бўлишинг шарт
гарқ...

— Топган гапинг шуми?

Нафасинг қурсин!

Нима, ҳаром ўлиб, бўлайми бадном?

— Йўқ, ўлма,

Қудратга сени буюрсин,

Қани, дуррангни бер!

Гап шу, вассалом!

Тегмайман қўшкотин Долимга, дея
Туну кун кўз ёши тўккан бўласан.
Лаънат бўлсин сендай золимга, дея
Хат битиб, сўнг ўзинг чўккан бўласан...

Бу ёғини қўйиб бер, ўртоқ, ўзимга,
Азада йиғлашлар бўлиб кетган ёд.

Уйига қайтармиш...
Сигмас ақлга!
Севгисин ким осар сиртмоққа, дорга?
Шу тоб илиқ бир гап келди кўнгилга:
Ғуломлар юртига, шу дўст дийрга
Юборсинми ёки севгилисини,
У юртда улуғдир инсон ризқ-рўзи.
Донога лозимдир тинч ҳаёт, тиним,
Албат эсон-омон ёрийди кўзи!
Ғар илтимос қилса, не деркин Ғулом?..
Ғапирди ўйланмай узундан-узоқ.
Ғали тугамасдан бу титроқ калом
У деди: «Хўп, йўлга ҳозирла. Тезроқ!»

* * *

Липиллаб хира нур тарар эди шам
Уриниб-суринган намат ўтовда.
Қудрат кўзларида тўла ҳасрат, ғам,
Титрар қучоғида навниҳол ғавда...
Титраб, қучар Доно унинг бўйнидан,
Титрайди,
Бўғзига тиқилар фарёд!
Қудратга мўлтираб боқар дам-бадам,
Наҳот фироқ тушар ўртага, наҳот?!

Висол!— деб воз кечди она қишлоқдан,
Висол!— деб тарк этди она уйини,
Эвоҳ, бу балолар келди қаёқдан?
Қайга отар энди тақдир қуюни?

Яна отилади ёрин бағрига,
Қаро кўзларида ёши шашқатор.
— Бир қадам жилмайман сиздан нарига,
Йўқ, мени юборманг, юборманг, зинҳор!

Ерқин кунингизда севгандим сизни,
Қаро тунларда ҳам бўларман бирга.
Мен ёру вафодор дегандим сизни,
Гар шаҳид бўлсангиз, ўларман бирга!

Ўзга юртга кетиш..
Сиздан йироққа!
Йўқ, йўқ, бир нафасга ҳам етмас дошим.
Кирганим афзалдир қаро тупроққа,
Ўзгалар олдида эггунча бошим!

Қиз бўлиб туғилдим, заифа дерлар,
Ахир, айтинг, бунга менми айбдор?
Жангга киролгум
киргандай эрлар,

Сафарларда эса, бўлурман мадор!
Доно кўзларида ҳалқаланиб ёш,
Ерининг кўксига яна қўяр бош.

— Наҳот ҳис этмасам садоқатингни,
Висол дамларидан масрур Дономсан.
Севгисига содиқ, юраги ёниқ,
Халқ ишлар йўлида жасур Дономсан!

Балки хон Авазнинг ёри мисоли
Чамбар қилиб қаро сочингни бошга,
Евларнинг устига мағрур от солиб
Балки кирар эдинг қонли савашга.

Лекин сен учун ҳам мен кирай жангга,
Қасам ичган бўлсанг агар онтни буз!
Ахир қалбгинангнинг остида, эркам,
Нафас олаяпти жигарбандимиз!..

Ҳижрон онлари тез топгуси барҳам,
Саодатли тонглар отиши яқин.

Вақт ўтяпти,
Қани, бўл, эркам,
Сўзимни қайтарма, шу фарзанд ҳаққи!

Ёрининг кўзига тикилди Доно,
Вужуди қалтираб аста «хўп» деди.
Ёрининг юзига тикилди Доно,
Кўзлари мўлтираб аста «хўп» деди.
— Фарзандимиз ҳаққи...

Майли борайин,—

Деди-ю, ерга у эгилди шу чоқ.
Жилмайиб Қудратга маъсум ва майин,
Рўмолига солди бир ҳовуч тупроқ!

Дили ўртанса-да, бўлса-да пурғам,
Қудрат эркаларди қалам қошини.
Доно тутмоқ бўлар ўзини бардам,
Сўнг бор ёр кўксига қўяр бошини...

* * *

Ҳудудсиз биёбонда қуриб тинка-мадори
Икки киши йўл босар, судралар мисли соя.
О, дунё деганлари шунчалар ҳам ғаддорми,
Кулфату кўргиликка борми ўзи ниҳоя!

Аранг юрар ҳассага тиралиб Комил ота,
Донога боқиб дейди: «бардам бўл, қизим».
Кунлар шундоқ кечади... Тонг оқарар, кун ботар,
Қашқирлар увлар эди атрофда чўзиб-чўзиб.

Ҳў, уфқлар бағрига ётар саҳро бош уриб,
Уммонга ўхшаб кетар на чеку поёни бор.
Гиёҳ унмас бу даштда тинка-мадори қуриб
Ётганича туролмай қолди эшак жонивор!..

Йўл босар пиру жувон, иссиқдан чатнаб лаби,
Тошдан ҳам қаттиқроқми ўзи одамнинг жоли?
Оплоқ тонг отган чоғда ёришди улар таъби,
Рўбарўда турарди мағрур Тирак довони!

Тирак довон, чўнг довон, асло тенги йўқ довон,
Чўққилари фалакка етмиш гўё юксалиб.
Ундан ошиб ўтолмай, дилида лак-лак армон
Мунгли бир қўшиқ битиб ўтган экан бир ғариб:

«Фалак тоқига етган булут эмас, йўқ, довон,
Довондан ўтай десам, оёғимда йўқ дармон.
Утирарман яқо чок, ҳолим сўрмайди биров,
Тоғлардан чиқмас садо, турар қотиб, гунг-соқов.

Довондан ўтмак учун, қани, қанотим бўлса,
Қанотгинам қайрилган... оҳ, қани отим бўлса!
Қани ўша йўрға от мен ғарибга бу йўлда,
Армоним қолар бўлди то ўлгунча кўнгилда...»

Нимаси ортиқ ўзи Дононинг ул ғарибдан,
Шуни ўйлаб, кўз ёши юзларини ювади.
Йўқ, йўқ, Доно мунгайиб шум тақдирга бермас тан
Кўнглидаги шубҳаю қўрқинчларни қувади!

Қудратнинг ҳар бир сўзи жаранглар қулоғида,
Дуч келса машаққатлар енгиб ўтади барин.
Ҳадемай ўзин кўрар ҳур диёр қучоғида,
Ушал диёр йўрғаклар покиза дил гавҳарин...

Ширин орзу-умидлар пойига берар модор,
Кўзларида ёниб ўт ортар ғайрату шашти.
— Қани, ота, бўлинг, — дер Камол отага такрор,
Юксакларга кўз тикиб довонга тирмашади.

Юқорилаб боришар улар қадам-бақадам,
Манглайлардан маржон тер оқиб юзу кўзига.
Оғизда нам қолмади, тугади сувлар ҳам,
Пойафзаллар тўзди, энгил-бош ҳам тўзиган.

Йўл азобини гўрга қиёс этмиш кексалар,
Шунчалар қақшатқичми йўлнинг жабру жафоси.
Кўкрагин ушлаб бирдан Доно тўхталиб қолар,
Юксак ҳам тош, қуйи тош сўғу сол тош, тош,

Тош-шағалини гижимлар бармоқлари бемажол,
Юксак ҳам тош, қуйи тош, сўғу сол тош, тош,
тош, тош...

— Кўзларингни оч, қизим! — яккаш хитоб қилар чол,
Юз-кўзини сийпалаб кўзларига олар ёш.

Қоп-қора тун пардасин тортди қиру ўнгирга,
Кўксига шамол тегиб Доно очди кўзини.
Сўнг ўтирди қўлларин икки ёнига тиргаб,
Куйлади Қашқар томон аста буриб юзини:

Золимларнинг дастидан
Чиқдим юртдан бош олиб.
Бўзлаб юртим ишқида
Кўзларимга ёш олиб.

Ўз юртига сигмаган
Дардмандларнинг бириман.
Рози бўл юртим, Қашқар,
Энди сендан нариман!

Андижон диёрига
Нажот излаб бораман,
Сендан кўнгил узолмай
Бўзлаб-бўзлаб бораман...

Кўнглидаги оғир дардни аритди гўё нақшо¹,
Кўзига нур, юзларига югургандай бўлди қон.
Комил отага суяниб яна у қадам ташлар,
Иликларга мадор берди икки бурда қотган нон.

Тик довонга чиқиб борди улар нақ туш паллада,
Ана, пастда бахт ўлкаси, Советларнинг диёри!
Комил ота чапак чалиб қувонади боладай,
Шодланади, билмас гўё ўзин қайга қўярин.

— Қани, қизим, оппоғим, юр, етиб қолдик, бардам
бўл,
Боёқиш чол йўл бошлайди туртиниб, олдга тушиб.
Доно енгил тин олади, ёришгандай бўлар дил,
Энди ортиқ сезилмайди оёққа тош ботиши...

Терлаб-пишиб пастга тушар икки ўксик, дилпора,
Тубга қараб думалайди майда-чуйда чағир тош.
— Кўряпсанми, чегарага етай деб қопмиз, қара,
Яна жиндай сабр айла, яна жиндай бер бардош!

Кийимларин шар-шар йиртиб илашади шох, бутоқ,
Кийим надир эрк олдида? Боришар олдга қараб.
Тўртта одам пайдо бўлди улар олдида шу чоқ,
Қайдин келди бу аскарлар, ердан чиқдимиди, ёраб:

Майингина боқишади. Елкаларда бешотар,
Телпакларда кун нурида чарақлаб ёнар юлдуз.
Илиққина табассум-ла аста олдинга ўтар,
Оппоқ халат кийиб олган қорамағизгина қиз.

¹ Қўшиқ.

— Юртимизга хуш келибсиз!— деди у боқиб
хушҳол,
Сўнгра бирдан бош чайқади недир тушгандай ёдга.
Бир жангчига сўз қотди у: «Бемор жувон билан чол,
Иккисини обормасак бўлмас ҳозир санбатга!»

Доно дағ-дағ қалтирайди, босди уни ташвиш, ғам,
Нима деди? Оҳ, авахта бўлмасайди санбати...
Ўшал кунни эслагудек бўлса агар ҳозир ҳам,
«Бунча содда эканман», деб кулади қотиб-қотиб.

* * *

Неча кунки меҳмонлар
Дам олишар хуррам, шод.
Ҳар қадамда илиқ сўз
Ҳар қадамда илтифот.

Бошпана топди Доно
Ғуломларнинг уйидан.
Кетмиш надомат изи
Энди ранги рўйидан.

Оқшомлар шўх-шан қизлар
Кириб уни ўрашар.
Гал бермай бир-бирига
Турли савол сўрашар.

— Гоминдан бир кўзлими?
— Теракдай борми довон?
Содда қизлар сўзига
Доно уради хандон!

Кулишиб, гурунглашиб
Кенг ҳовлини кезишар.
Гоҳо ўсма сўлитиб
Ҳавас билан эзишар...

Бири биридан хушрўй,
Бири қув, бири содда...
Ҳамма шундай дилкашми
Ўзи Пахтаободда?!

Оҳ, Ҳури деганлари
Бир қақажон, бир сулув.
Зайнабдан ҳеч йўқ фарқи,
Зайнаб сингари шўх, қув...

Бир куни тонгда туриб
Боришди дала томон,
Тўрт томонга термилиб
Боқар Доно лол, ҳайрон.

Сал чўчиб, «универсал»га
Қўл тегизиб кўрар у.
Далаларга боқиб: «Бу
Кимники?» — деб сўрар у.

— Бу ерларми? Меники!—
Ҳури жилмаяр майин.—
Хоҳласангиз гар сиз ҳам
Бўлажаксиз хўжайин!

Еру сув умумники,
Колхоз дейдилар буни.

Манглай тер тўкса кимки
Кўради ҳузурини!

Кўзлари порлаб Доно
Беихтиёр жилмайди.
Ўзича дер: «Ажабо!»
Ақли бовар қилмайди..

Карталар яхлит-яхлит,
Чўзилмиш нақ уфққа.
Кўринмас омоч ёхуд
Номига бирор сўқа!

Боқиб йироқ-йироққа
Бирдан пинҳон уҳ тортар.
Қашқар — она диёри
Ҳамон ғафлатда ётар.

Парча ерда тер тўкар
Шўрлик деҳқон бетиним.
Омоч билан тирнайди
Зарангдек ер бетини...

«Оҳ, халқим,
Она халқим,
Толеинг бунча забун,
Теринг тўкилган ерга
Қон тўкяпсан бугун!

Омонмикан Қудратим,
Бормикин соғу бардам?
Юргандир от ўйнатиб
Қонли жангу жадалда?

Чўл босиб, довон ошиб
Келдим сендан йироққа,
Етармикан бардошим
Айрилиққа, фироққа?

Уйқу инса кўзимга
Тушларимга кирасан.
Юзинг қўйиб юзимга
Қимир этмай турасан.

Ғойибона сўзингни
Ҳар кун тинглаб яшайман,
Ҳар кун кутиб ўзингни
Умидинг-ла яшайман!

Қардош ўзбек диёри
Бебаҳо диёр экан,
Ғарибнинг силаб бошин
Меҳри кўп, бисёр экан.

Худди уруғ-аймоқдай
Бариси овлар кўнгил.
Бири — онам ўрнида,
Бириси эса, сингил».

Бирдан севикли ёри
Жонланди хаёлида,
Сувлуқ чайнаб тулпори
Турар гўё олдида...

Фироқ онлари бирдан
Кўчгандай бўлар гўё,

Қудрат эркалаб уни
Қучгандай бўлар гўё.

Сўнг Донога қотар сўз,
Сочин силаб хотиржам:
«Бу диёр саховатин
Айтган эдим-ку, эркам!

Бу эл шундай сахий эл,
Даргоҳи шундай улуг.
Уни қондошим деб бил,
Ва олдида эт қуллуқ!

Тўлишиб, ранг-рўйингга
Чиқибсан, бу бошқа гап!
Айт-чи, жоним, бу элга
Етказдингми сен ҳам наф?»

Бош эгди секин Доно,
Топа олмай бирор сўз.
Қудрат этгандай таъна
Оҳиста деди: — Афсус...

Нафим тегади албат! —
Дея ҳайқирди дарҳол.
Аmmo... йўқ эди Қудрат,
О, хаёл, хаёл, хаёл!..

— Нафим тегар? Қандай наф?
Сўрарди ҳайрон Ҳури.—
Айтинг, ўзи нима гап? —
Сўрарди боқиб туриб.

Хаёлдаги висолни
Доно айлади баён.
Уни қучоқлаб олиб
Ҳури куларди хандон!

— Бунча ўтли сўзингиз,
Ўргилай,
Сиз опамдан!
Хўп, ёрисин кўзингиз
Сўнг сиз истаган дамдан —

Колхоз, азим оила
Очар сизга тўшини.
Олади шодлик ила
Бирмас...
Икки кишини!

Чақнатиб қаро кўзин
Донога кулиб боқар.
Гўё Доно қалбига
Меҳр дарёси оқар.

Кўзида ҳалқаланиб
Кўринди севинч ёши.
Меҳрибон қиз кўксига
Оҳиста қўйди бошин...

* * *

Тонгдаёқ хушхабарни
Эшитди ҳар хонадон.
«Қўчқордек ўғил кўрмиш
Қашқарлик уйғур жувон!»

Оташкуракдан тортиб
Жавонгача — бари бор.
Оҳиста бураб муртин
Раис дер тантанавор:

— Бу қишлоқнинг тўққиздан
Тортиб тўқсон яшари,
Минг бор ўргилиб сендан
Ўринлатди ҳашарни.

Яйра униб, ўс қизим,
Бу уй — сенга совғамиз.
Тортинма, ахир, сенинг
Қондошингмиз, оғангмиз!

Тўрт туп терак кўчатин
Келтирди Камол ота.
Удум яхши ният, деб
Утқазиб қўйди қатор...

Сўнг очиб гўдак юзин
Секингина гап қотди:
— Худди Қудратнинг ўзи,
Не деб қўййлик отин?

Доно дер: — Қутлуғ бўлсин,
Қандай гўзал ва содда,
Ахир у очди кўзин
Буюк қутлуғ диёрда!

Ёшу қари дафъатан
— Маъқул! — деб қарсак чалди.
Жажжигина граждан
Қутлуғ дея ном олди.

Ҳали кураш ичра қайнар буюк Чин,
Ҳали Гоминданнинг қиличи қонда.
Тўплар гумбирлайди тинмай туну кун,
Даҳшатли жанг борар Хўтан томонда.

Фулом лашкарини тоблади ўтда,
Чериклар тўдасин суриб боради.
Гоҳ ёвни ёнбошдан айланиб ўтар,
Гоҳо тунда босиб қонга қоради!

Лекин шафқат қилмас ҳеч кимга ажал,
Бошларга солади жудолик жабрин.
Олинса-да шаҳру қишлоқлар ҳар гал
Йўлларда...

қолди сафдошлар қабри!

Қудрат борар ана, сафнинг бошида
Отини елдирар кўзлари ёниб.
Ўтган жангда тўкди ёвларни тутдай
Ёвқир йигитлари, эскадрони!

Тоғ сари елишар, қир-ўнгирларда
Куч тўплаб ётибди бир тўда душман.
Ҳа, бунда энг ёвуз қонхўрлар бордир:
Каллакесар Гаффор ва талончи Вань...

Тинмай йўл босади ҳамон эскадрон,
Тамадди қилишар жангчилар отда.
Орқа ёқдан ўтиб,

оқармасдан тонг
Ёвни босишмоқчи қўйиб гафлатда

Олдинда кўринди ўн-ўн беш отлиқ,
Йўлдан чиқиб қолди душман дозори.
Бари думалади отолмай бир ўқ,

Шу йўлларда қолди очиқ мозори.
Ана, ёв маскани,

даҳшатли дара,
Чериклар бемалол ухлар донг қотиб.
Эскадрон атрофни ҳалқадек ўрар,
Уфқдан келмоқда аста тонг отиб.

Бирдан ярқиллади қўлларда шамшир,
Ёвга чор атрофдан бошланди ҳамла.
Ҳар ёқ тўс-тўполон ва югур-югур,
Ҳар ёқ остин-устин бўлди бир дамда!

Газанда устига от қўйиб Қудрат,
Ўнг-сўлга қарамай қилич чопади.
Йигитлари ёвга келтирар ғорат,
Душман ҳар тарафда тўнғиз қўпади...

Лекин қани ўзи маккор, қонхўр Вань
На ўлик, на тирик,
Кетмиш қаёққа?
Ҳў, қочиб кетяпти мисоли қуён,
Ана, у тирмашиб чиқмоқчи тоққа...

Атрофда бормоқда ҳамон қирғин жанг,
Йигитлар жон олиб, этар жон фидо.
Тўкилган қонлардан ер ҳам лола ранг,
Суронга тоғлардан келар акс-садо!

— Қутулмоқ истайсан...

Жон ширинми, а?

Қудратнинг газаби қайнади, тошди.—
Тириклай тутаман сени, шарманда!—
Дея оддан тушиб тоққа тирмашди.

— Тўхта,

Тўхта, дейман сенга, одамхўр!
Аммо Вань тўхташни ўйламас сира.

Олдинга интилар яна бериб зўр,
Олдинга интилар, терлаб, ҳансираб.

Қудрат ҳам қолишмай унинг изидан,
Абжир илгарилар мисоли қоплон.
Тош тилиб қон оқар қўли, тизидан,
Аммо қувиб борар ғанимни ҳамон.

Иккиси ҳам борар тойишиб ҳолдан,
Аммо иккисига ғаниматдир дам.
Қудрат ўз-ўзига беради далда:
— Яна уч-тўрт қадам, ҳа, уч-тўрт қадам.
Қудрат муккасига тушди дафъатан,
Чаккасига гўё кимдир босди чўғ...

— Нима бўлди Қудрат?—

Ҳаллослаб келиб
Дўстининг бошини кўтарди Лю Син.
Бошидан қон сизиб ётарди шунқор,
— Ушла, уни,— дея зўрға олди тин.

Лю Син кўзларида чақнади газаб,
Ванни қувиб кетди у ҳам изма-из.
Яна ўқ овози варанглар шу тоб,
Бош узра қўрғошин учади виз-виз.

Харсанг орқасидан ўқ узади Вань,
Ўқ узади тўлиб кўзлари қонга.
Лю Син илгарилар, ўрмалаб чаққон,
Пайт пойлаб олмоқчи ёвни нишонга.

Ҳозир додин берар туллак қонхўрнинг,
Жаҳаннам қаърига жўнатар ҳозир!
Гўё:

«Тириклай тут қонхўрни!»— дея
Эшитгандай бўлди Қудрат овозин.

Олдинга отилди!
Харсанг ортида
Турар Вань кўзларин қилганича лўқ.

Лю Син уни бўғиб, сўрар қотилдан:

— Хўш, нега отмайсан?

Тугадими ўқ?

— Тугади...

Қўйивор, қондош эканмиз,
Қавмлигимиз ҳақи, шафқат қил, кечир...
— Қондошман дейсанми, аблаҳсан, беюз,
Шафқатни бу ёқда кўрсатаман, юр!

— Оттирма! Мен сени билмабман, узр...
Худди телбалардек боқар жавдираб.

— Энди танидингми?

Унда яхши, юр!—
Олиб тушар милтиқ найзасин тираб.
Қўлларин кўтариб келар ёвузлар
Тизлари букилиб аранг юришар.
Талонга ўрганган макрли кўзлар
Энди ювошгина боқиб туришар.

Майдонда янгради зафар бурғуси,
Лекин диллар хуфтон, нигоҳлар хомуш,
Муштарақ ҳамманнинг дарди, қайғуси;
Командир ўртада ётипти беҳуш...

Қуролдошлар боқар сардорга дилхун,
Ҳушига келиб гоҳ, ҳушдан кетар гоҳ.
Бошга теккан ўқни ола билар ким?
Бутун Қашқарда ҳам йўқ бирор жарроҳ!

Шаҳарга йўл олди голиб эскадрон,
Сафда эшитилмас на кулги, гап-сўз.
Ёвдан фориг бўлган тоғларга томон
Боқолмай қайтмоқда командир. Афсус...

Инграйди у,
инграйди хаста...

Қутулган-ку ўлим ваҳмидан,
Азоблардан бўлди-ку фориг.
Қўрғошиннинг заҳру заҳмидан
Қутқазди-ку жарроҳ урган тиг?

Инграмасди чанг солса ўлим,
Чидар эди тишга қўйиб тиш.
О, бу дардга ким чидайди, ким,
Бирдан... Икки кўздан айрилиш!

Ушлаб юрар кимнинг қўлидан?
Эвоҳ, буни ўйлаш ҳам оғир.
Чекмас эди бунча ташвиш, ғам
Жангда қолса икки оёғи...

Боқолмайди наҳот қуёшга?
Наҳот энди ёруғлик армон?
Қандай қаро кун тушди бошга,
Кимга керак бўлур ногирон?!

Шу ўлкада мунис хотини
Борки, бордир дўмбоқ дилбанди,
Қандай унга учрар ботиниб?
Нотантисан, уруш!
Нотанти!!!

Яна вайрон бўлади кўнгил,
Йўқ.
Тасалли беролмас дўстлар.
Шу чоқ яна таниш, майин қўл
Пешонасин оҳиста силар.

— Яна ғамми?
Дош беринг, Қудрат,

Дўстлар унга беришар далда
Ултиришиб ўнгу сўлида.
Доктор опа гоҳи маҳалда
Сайр эттирар ушлаб қўлидан.

Шитирлади ерда япроқлар
Ниҳоялаб бормоқда мезон.
Доктор келди бир кун тонг саҳар,
Юрагида ширин ҳаяжон.

— Кўзингизни ечамиз, бугун
Орзуимиз чиқар рўёбга.
Изтироблар топгуси якун,
Боқажаксиз ёруғ дунёга!

Наҳот кўрар дунёни
Қудрат?!

Юрагини ютиб турипти,
Кела қолгил, эй тотли фурсат,
Бу онни у кутиб турипти!

Уша майин шифокор қўллар
Кўзларидан ечар докани.
Ёруғ жаҳон! ! ! Бир чеҳра кулар,
Ҳа, шу чеҳра илк бор боққани!

Ҳа, шу эди шифокор жувон,
Унга боқиб кулиб турарди,
Нуридийда этиб армуғон,
Қувончларга тўлиб турарди!

Шодлигидан тутилиб тили,
Қудрат унга тикиларди жим,
Доктор унга узатар газет,
— Мана бунга боқиб кўринг-чи!

— Раҳмат, доктор! Аниқ ва равон
Кўринмоқда мана, сатрлар.

У тўхталиб «Э!» деди шу он,
Қалби гўё қушдек питирлар.

Газетадан бир жувон расми
Унга кулиб боқиб турарди.
Бу — Дононинг ўзи эмасми?!
Ленин нишонини тақиб турарди!
Ёнидаги бола ким?

Оти

Қутлуғ экан...
Э, бу — ўғли-ку!
Ана, кўзин нури, зурриёт
Дуркунликда мисли тўқли-ку!

Гоҳ газетни бағрига босар,
Гоҳ шошилиб кўзга сурап у.
Ажаб, наҳот кўзи алдаса?
Шошиб доктор сари юрар у.

— Раҳмат, синглим!
Кўзим кўр эди,
Қайтадан кўз этдингиз ато.
Висолнинг ҳам шавқин сур энди,
Деб қўш севинч бердингиз ҳатто!

Неча йиллар юрган йироқда
Севгилимни,
ёримни топдим!

Дилим пора эди фироқдан,
Энди гулузоримни топдим!

Звенога бош экан, қаранг,
Кўкрагида Ленин нишони.
Бу — ўғлимиз...

Бир кўркам, қаранг,
Тушимми бу? Келмас ишонгим...

Газетага, дилда ҳаяжон
Шоша-пиша боқади доктор.
Қисиб Қудрат қўлларин шу он
Кифтларига қоқади доктор.

Ҳар тарафдан табрик ва олқиш,
Ҳар томондан қутлов ёғилар,
Қалбда ширин ҳислар уриб жўш,
Қудрат қадди гўё тоғ бўлар.

Борлиқ унга кулиб боқади,
Ҳа, янгидан келди ҳаётга.
Гар қуш бўлса қанот қоқарди
Андижонга, Пахтаободга!

— Келибманки бу юртга, доктор,
Эзгуликни кўрдим мен фақат.
Миннатдорман дилдан бир умр,
То ўлгунча дегайман раҳмат!

Майингина жилмаяр доктор,
Кўзларида оташ ва меҳр,
— Арзимади... Толе бўлсин ёр!
Ҳа, қардошмиз, қўшнимиз, ахир.

Тошкент, 1966—1967

Бўз қиссаси

I

Яна келдим, қадрдонларим,
Сайр этай деб ўлка Бўзини.
Қани,
Бошланг, меҳрибонларим,
Кўрмоқдаман боғлар юзини,
Қамаштирар боғлар кўзимни,
Кўрган эдим ўсмирлик чоғим,
Бўз юзини — умрим тонгида,
Сувсизликдан қурғаб томоғим.
Гезариб лаб, сўниб ёноғим,
Сургалгандим гирдоб чангида.
Даҳшат эди бу ер бир маҳал,
Ўкирарди гоҳо йўлбарслар,
Улжа излаб сиртлону шақал
Увулларди нохуш ва дағал,
Қайтар эди ичга нафаслар.
Гоҳ ўтарди туя карвони,
Аҳён-аҳён учрарди отлиқ.
Қум куйдирар қўйсанг товонни,
Оҳ, сувсизлик қийнарди жонни.
Эслолмайман у ёгин ортиқ.

* * *

Кўзларимга ишонмайман, йўқ,
Бу Бўз эмас,
Бўз эмас асло!
Нечун ёғмас кўкдан лахча чўғ,
Нечун қилмас чўнг довуллар дўқ.
Йўқ,

Бу Бўздан буткул мустасно.
Ёки ғойиб бир қудрат билан
Боғистонга айландими Бўз?!
Ёки сажда, ибодат билан
Ирим-сирим ва оят билан
Боғ-бўстонга айландими Бўз?!
Билмам,
Шунча ўзгариш қайдан,
Қайдан келди шунча уй-бино?
Ё узилиб тушдими ойдан,
Йўқса, келди у қайси жойдан?!

Бўз ўрнида янги бир дунё!
Ана клуб, қўшқават мактаб,
Ясли билан боғча ёнма-ён.
Ёш ниҳоллар тизилмиш саф-саф,
Кўзинг тўймас уларга қараб,
Тунда ёнар минг-минг чироқлар.

Топмоқ мумкин ердан игнани,
Нур қўйнида, саройлар, боғлар —
Жилваланаар яқин-йироқлар...
Бу фароғат, севинч маскани.

Умид билан ҳар оқшом, кеча
Кўк юзига чиқар юлдузлар,
Пучмоқларда уча ва уча
Хижил бўлиб оппоқ тонггача,
Охир хилват бир ерни излар.

Қуёш чиқар яна ярқираб,
Уфқ юзи алвон рангида.
Ариқда сув оқар шарқираб,
Шодлик эса сувдан ҳам сероб.
Кўз соламан бу ер тонгига.

Тўп-тўп қизлар ўқишга борар,
Кийинишган ҳаммаси башанг.

Ял-ял атлас кўзларни олар,
Унга боқиб ақлинг лол қолар.
Қайдан ахир бу зийнат, бу ранг?

Олисларга қадалганча кўз
Туриб қолдим хаёлим мубҳам!
Наҳотки бу ўша собиқ Бўз,
Шамолларга ўша тобе Бўз?
Бўзлигига бор эди шубҳам.

Ўз-ўзимча ўйлар сурардим,
Чўмар эдим минг хил хаёлга,
Асфальт йўлдан сокин борардим.
Атрофларга тўймай қарардим,
Жавоб топмай ўша саволга.

Жавоб топмай эдим лол, ҳайрон,
Дер эдимки: — Бунда қандай сир?!
Ўз кўркини сулув Андижон
Этганмикан Бўзга армуғон,
Шундан дилни этарми асир?
Ё Наманган боғларин ҳусни
Кўчганмикан бир кунда Бўзга.
Кузатганча яқин-олисни,
Тизгинини тутолмай, ҳиснинг,
Дердим: — Тамом ўзга бу, ўзга!

Марғилоннинг ял-ял атласин
Рангиданми бу кўрк — бу чирой.
Фарғонанинг илиқ нафаси
Бу ерларнинг зийнати асли
Ўшандадир дейсан, хойнаҳой?!

Ё Тошкентнинг ойдаи жамоли
Бўз юзига берганмикан зеб?!
Ё Самарқанд қадду камолин,

Боғларида етилган болин
Юборганми: «Бўзга совға», деб?!
Кузатардим чаман ва боғин,
Турар эдим ундан кўз узмай.
Олисларга қадаб нигоҳим,
Ўз-ўзимга дер эдим гоҳи:
Бунда бирор сир бор, ҳар қалай.

* * *

Тўйда бўлдим бир оқшом мен ҳам.
Меҳмон кутдим бир мезбон бўлиб.
Узоқ-яқин дўстлар бўлди жам,
Йиғилгандай гўё кенг олам,
Хонандалар куйлашар тўлиб.
Авжга чиқди қувноқлик базми,
Қочиб кетди кўзлардан уйқу,
Юракларда қўзғаб ҳавасни,
Рақсга тушди Гулчеҳра, Назми,
Бўз қизлари мисоли оҳу.
Сўри томон қулоғим қоқсам
Янграб қолди рубоб,
Танбур, най.
Устларида йўл-йўл беқасам,
Чарчаш, ҳориш нелигин билмай.
Фаргонадан қоқ ярим тунда
Қизиқчилар келиб қолишди.
Аския ҳам,
Лапар ҳам шунда,
Тутилмаган гаплар ҳам шунда,
Давомини улар олишди.

II

Чошгоҳ чоғи,
Найзадек қуёш,

Сочган зарлар ранги беқиёс.
 Нур қўйнида жумлаи жаҳон.
 Гоҳи эсиб шабада ювош
 Гул ҳидларин ўғирлар пинҳон.
 Кимдир қўйди елкамга қўлин,
 Ортга боқсам бир нуроний чол.
 — Ҳорманг, ота!
 — Саломат бўлинг!
 Қайси шамол учирди, келинг.
 Сўнгра суҳбат бошланди хушҳол.
 Дедим: — Ота,
 Бу қайси бўстон?
 Деди: — Уғлим, ўша қадим Бўз.
 Ҳалиги чол ўша биёбон
 Тарихидан бошлаб қолди сўз:
 — Бу ер бир вақт сувга зор эди,
 Ўсар эди на бирор дарахт.
 На ҳаётдан дарак бор эди,
 Атроф ёлғиз юлғунзор эди.
 Қумтепалар ётарди карахт.
 Увилларди бўрилар тунда,
 Изғир эди ёвуз сиртлонлар.
 Ёукдан олов ёғиб пешинда,
 Қўнғироғин чалиб гоҳ бунда
 Суринарди ташна карвонлар.
 Мансур бойнинг хизматин қилиб,
 Шунда ўтган бўз болалигим,
 Чўп-хас йиғдим қаддим эгилиб,
 Заранг ерни чопдим букилиб.
 Болалигим, сернолалигим.

 Товонларим ёрилиб карж-карж,
 Юрак-бағрим бўлиб чилпора,
 Излар эдим қочмоққа чора.
 Излар эдим қилайин деб харж,
 Овқат пули топилса зора?!

Мунгли эди юрак фарёди,
Мунгли эди Бўзнинг қараши,
Мунгли эди булбул сайраши,
Оҳ, қайга ҳам етарди додим,
Истар эди кўнгил яйрашни.
Гўё мен-ла чекарди азоб,
Ҳар майса-ю, ҳар бир ўт-ўлан,
Булутлар ҳам кўзда ёш билан
Азобларга беролмасдан тоб
«Оҳ» урарди қалтираб дилдан.
Золим бойлар қилган жафодан,
Фақатгина ночорлар эмас,
Табиат ҳам йиғларди бесас,
Дарак кутиб нашъу намодан
Шодлик бўлса, дерди ҳар нафас.

.
Чол тўхтатиб ҳикоясини,
Кўз югуртди атрофга бир қур,
Кўзларидан балқиди ўтли нур...
Мен ҳикоя ниҳоясини
Кутар эдим бўлиб мунтазир.
Чолнинг ортиқ вақти эди хуш,
Мамнунликда чақнар кўзлари.
Ҳаяжондан нурли юзлари,
Қалбида бир нозик интилиш,
Лабдан ғамгин учди сўзлари:
— Чиққан эмас ҳали ёдимдан,
Босмачилар билан бўлган жанг,
Ҳолимизни этмоқ бўлиб танг,
Қулоқ бермай халқнинг додига,
Чиқарганди минг турли найранг.
Талар эди халқни бешафқат,
Қолдирмасдан емоқ учун нон.
Кўзларига тўлиб у вақт қон,
Қилолмасдан бир ерда тоқат,
Изғишарди итдай тўрт томон.

Изгишарди

Миниб учқур от,
Югурарди бўлишиб саф-саф,
Аmmo кетди ҳаммаси бенаф,
Илдизидан ўзгарди ҳаёт,
У қонхўрлар этилдилар даф!
Юрт жанговар бир қолат олди,

Шинель кийди етим, чоракор,
Золимларни этдик тору мор,
Эл қалбидан қайғу йўқолди,
Ҳар соф дилда сеп ёйди баҳор.

Чиққан эмас ҳали ёдимдан,
Шодлигидан юзлари яшнаб,
Уч-тўрт киши бош қўшиб дастлаб,
Колхоз туздик дўстлашиб дилдан,
Биз келганда Бўзга йўл бошлаб.

Оғир эди, тўғри, у дамлар,
Топилмасдан омоч сўриғи,
Тракторчи анқо уруғи,
Қайсар эди баъзи одамлар,
Билмас эди ишнинг йўриғин.

Эсимдадир, ҳамон эсимда,
Колхозимиз — улкан у дастгоҳ,
Хоҳ тун чоғи, хоҳ бўлсин чошгоҳ,
Ариқ қазир эдик биз шунда,
Қазир эдик шум даврга чоҳ.

Эсимда бор,
Ҳали ҳам ҳатто,
Ғишт қуйганим кун иссиғида,
Ёз қуёшин олмос тиғида,
Болаларга қурай деб мактаб,
Қоврулганим офтоб чўғида.

Эҳ-ҳе, айтсам бўлмайди адо,
Биз озмунча терлар тўкмадик,
Биз озмунча заҳмат чекмадик,
Биз Бўз чўлин қилгунча боғ-роғ,
Ҳа, озмунча кўчат экмадик.
Мақтаб қурдик,
Қурдик ҳовли-жой,
Уйлар эди аввал қападек,
Данғиллама қилиб ясадик.
Мақтанишмас, ўғлим, ҳойнаҳой,
Эл қатори едик, яшадик.

Хизматимиз учмади елга,
Сурмоқдамиз мана роҳатин.
Сурмоқдамиз ҳам фароғатин,
Маъқул бўлди ишимиз элга.
Мақтайдилар мевамиз тотин.

— Шундоқ, — деди у суриб хаёл,
Сўнг атрофга кўз солди бир зум.
Барглар аро ҳув бир бош узум,
Кун нурида ёнарди ял-ял.
Чол юзига қўнди табассум.
Тикилганча олис нуқтага,
Туриб қолди чол анча узоқ.

* * *

Кечки шамол қўзғалди майин,
Тун қўйнида яқин-йироқлар.
Хаёлимни тортар тинмайин —
Олисларга боққанам сайин,
Рўпарамда порлар чироқлар.
Хаёлларга чўмаман бир зум,
Чироқларга термиламан лол,
Хаёлимга келар ушбу ҳол —

Гўё дерди: «Бу менинг Бўзим!»
Фахр ила тўлқинланиб чол.
Акси садо беради Бўз ҳам:
«Ҳа, мен унинг гўзал Бўзиман,
Унинг ўғли,
Унинг қизиман!»
«Уникисан, йўқ асло шубҳам!» —
Деб қичқирмоқ бўлдим ўзим ҳам.

Ҳаяжоним танамда дарё,
Вужудимда ҳислар тўлқини,
Ёнар қалбда шодлик ёлқини,
Кўз-кўз этар бу янги дунё,
Нурга ўраб бор-йўқ мулкини.

Шағиллайди ёнимда анҳор,
Шовиллайди дарахтлар хурсанд,
Гўё дерди: «Ҳуснимни кўрсанг,
Юрагингда қулф урар баҳор,
Ҳузуримда бирпас ўтирсанг».

«Кел, Бўзимни айлантирайин, —
Деб қўлимдан етаклар шамол, —
Боғларимга олиб кирайин,
Бинафшалар териб берайин...
Гар истасанг мангу шунда қол!..»

Тошкент — Андижон, 1966

МУНДАРИЖА

ШЕЪРЛАР

* Даъват	5
* Ҳаёт йўлида	6
Янги дунё (З. Обидов таржимаси)	7
* Келди	8
* Имзо (З. Обидов таржимаси)	9
* Саломнома	10
* Ёшлик	11
* Мактуб	12
Фарғона (Ю. Шомансур таржимаси)	13
* Кез	14
Қалбим	15
* Умрим баҳори	16
Торим	17
Чертмасин	18
Дўстлик	19
* Олқиш	21
Ёруғ бир айём	22
* Қўшиқ	23
* Овоз	24
Офтоб — сиз, деҳқон	25
Ҳар тола	26
* Садоларим	27
Ҳайкал	28

БАЛЛАДАЛАР

Саторим	31
* Қатра ёш	36

ДОСТОНЛАР

Қурбон. Ж. Жабборов таржимаси	41
Қутлуғ диёр. Ж. Жабборов таржимаси	68
Бўз қиссаси. Х. Салоҳ ва С. Раҳмон таржимаси	109

*© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978

На узбекском языке

Рузи Кадыри

ГОРДОСТЬ МОЯ

Стихи, баллады, поэмы

Редактор *Ш. Раҳмон*
Рассом *Т. Убайдуллаев*
Расмлар редактори *А. Бобров*
Техн. редактор *У. Ким*
Корректор *М. Холматова*

ИБ № 287

Босмахонага берилди 21/XI-77 й. Босишга рухсат этилди 23/V-78 й. Формати 70×90¹/₃₂. Босма л. 3,75. Шартли босма л. 4,38. Нашр л. 4,2. Тиражи 10 000. Р. 14589. Ғафур Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 47—77.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитетининг Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасида № 1 қозоғга босилди. Тошкент, Навои 30. 1978 йил. Заказ № 1091. Ваҳси 75 т.

Қодирий Рўзи.

Ғурурим. Шеърлар, балладалар, дostonлар. Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977.

120 б.

Уйғур шоири Рўзи Қодирийнинг ушбу тўпламига унинг кўп йиллик ижодидан намуналар саралаб олинди. Китобда шоирнинг Ватан, Бахт, Меҳнат ва Дўстлик мавзусидаги янги шеърлари билан бирга Қашқар тарихи, маърифатталаб ўтмиши, Совет Иттифоқи территориясида яшаб турган уйғурларнинг фаровон, гўзал турмуши ҳақида ҳикоя қилувчи балладалари «Қурбон», «Қутлуғ диёр», «Бўз қиссаси» каби дostonлари билан таяншасиз.

Қадыри Рузи. Гордость моя. Стихи, баллады, поэмы.

Уз2